

Р. Ш. Алимсаева, Е. Е. Велькер, О. С. Лосенко, И. А. Развенкова

ҘАДИЙ МЕХНАТ

Умумтаълим мактабларининг
8-синф ўқувчилари учун

ДАРСЛИК

(қизлар учун нусха)

Қозогистон Республикаси Таълим ва фан министрлиги тавсия этган

УҮТ 373.167.1

КБТ 85.12я72

Б14

Алимсаева Р. Ш. ва бошқалар.

- Б14** **Бадий мәхнат:** умумтаълим мактабларининг 8-синф ўқувчилари учун дарслык (қизлар учун нұсха) / Р. Ш. Алимсаева, Е. Е. Велькер, О. С. Лосенко, И. А. Развенкова. – Кокшетау: Келешек-2030, 2018. – 96 б.

ISBN 978-601-317-355-9

Дарслыкнинг электрон нұсқаси: <http://keleshek-2030.kz/books/ht8duz.php>

УҮТ 373.167.1

КБТ 85.12я72

ISBN 978-601-317-355-9

© «Келешек-2030» ЖЧШ, 2018

ШАРТЛИ БЕЛГИЛАР

- – амалий иш
- – тадқиқот
- – изланиш
- – якка тартибда ишлаш
- – гурӯҳда ишлаш
- – саволлар ва топшириқлар
- – хавфсизлик техникаси
- – компьютерда ишлаш
- – тақдимот

Муқаддима	5
Манзарали-амалий санъат.....	6
§ 1. Қозоқ халқининг амалий санъати (бўйра тўқиши, кигиз босиш).....	8
§ 2. Халқ ижодиёти турлари. Материаллар ва ускуналар	10
§ 3. Буюмнинг эскизини яратиш.	
Материал ва асбоб-ускуналарни тайёрлаш	12
§ 4. Ижодий ишни бажариш	14
§ 5. Безатиш. Кўргазмага тайёрлаш	20
§ 6. Ишларни намойиш қилиш. Кўргазма ташкил этиш	22
Дизайн ва технология	24
§ 7. Қозоқ миллий кийими. Этник услуг	26
§ 8. Нақш ва уни стиллаш	28
§ 9. Этник услубдаги буюм дизайнни (бош кийим, нимча)	30
§ 10. Этник услубда буюм яратиш (бош кийим, нимча).....	32
§ 11. Безатиш	44
§ 12. Ишлар тақдимоти.....	46
§ 13. Халқона услубдаги бичиқ асосидаги кийим моделининг дизайни (яхлит бичилган енг)	48
§ 14. Форя ўйлаб топиш. Эскиз. Материал, иш қуроллари ва ускуналарни тайёрлаш	50
§ 15. Халқона услубдаги бичиқ асосида буюм яратиш	52
§ 16. Яхлит енгли елкали буюмни моделлаш хусусиятлари	56
§ 17. Алоҳида қисмларни бичиш	58
§ 18. Алоҳида қисмларга ишлов бериш. Қисмларни бириттириш ва буюмга безак бериш	60
§ 19. Буюмни нақш элементлари билан безатиш.....	64
Үй маданияти	66
§ 20. Интерьер учун мўлжалланган манзарали буюмлар (2D / 3D форматларда)	68
§ 21. Эскиз. Материал ва ускуналарни тайёрлаш.....	70
§ 22. Интерьерга мўлжалланган манзарали 2D / 3D буюмларни яратиш	72
§ 23. Ўсимликшунослиқда илм-фанинг роли	78
§ 24. Ўсимликларнинг тибиётда, фитотерапияда ва косметологияда қўлланилиши	80
Хавфсизлик техникаси қоидалари	84
Лугат	87
Илова	91
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	95
Кўшимча адабиётлар рўйхати	95

МУҚАДДИМА

Қадрли саккизинчи синф қизлари!

Сиз бир йилга улғайиб, жиддийроқ, вазминроқ бўлдингиз, «Бадиий меҳнат» фанининг мақсади ва вазифалари ҳам энди ўзгача.

Ушбу ўкув йили давомида биз сизларга қозоқ халқининг амалий санъати, халқ ижодиётининг хилма-хил турлари билан танишишни давом эттиришингизни тавсия этамиз. Сиз буюм яратишни, ижодий ишларни бажаришда бадиий материаллар ва турли техникаларни мустақил равишда танлаш ва бирлаштириб фойдаланишни ўрганасиз.

«Дизайн ва технология» бўлимими ўрганиш давомида миллий кийим бичиш хусусиятлари билан танишиб, унинг ҳозирги замон модасида қўлланилишини кўриб чиқасиз. Ижодий ғояларни тадқиқ этиш ва ривожлантириш учун турли ахборот манбаларини мустақил танлайсиз. Буюм дизайнини функционал, эстетик, эргономик ва экологик меъёрларга мувофиқ равишда лойиҳалаш бўйича топшириқларни бажарасиз. Манзарали-амалий санъат элементларидан фойдаланиб, буюм дизайнини этник услубда бажарасиз. Тўқимачилик материалларига ишлов бериш ва безатишнинг оқилона усулларини аниқлаш ва қўлланишни ўрганасиз.

«Ўй маданияти» бўлимида сиз интеръер буюмларини яратиш бўйича бошланғич билимларни эгаллайсиз, олган билим ва малакаларингизни қўллаб, ўз хонадонингизни безатасиз, унга меҳр билан шинамлик, орасталик баҳш эта оласиз. Ўсимликларнинг медицина, фитотерапия ва косметологиядаги ролини ўрганасиз ва баҳолайсиз.

Ҳар бир ишни завқ билан бажаришга ҳаракат қилинг, ана шунда сиз муваффақиятга эришасиз. Бадиий меҳнатни ўрганиш ва ўзлаштиришда сизга омадлар тилаймиз!

Муаллифлар

МАНЗАРАЛИ-АМАЛИЙ САНЪАТ

Мазкур бўлимни ўрганиш натижасида:

- манзарали-амалий санъатнинг ривожланиши тарихи бўйича ўз билимларингизни кенгайтирасиз;
- халқ ижодиётининг хилма-хил турлари ҳақида билиб оласиз;
- халқ ҳунармандчилигининг турли кўринишларидағи наққошлик санъати хусусиятлари билан танишасиз;
- қозоқ халқи ва Қозогистон Республикасидағи бошқа миллатларнинг манзарали-амалий санъатини тадқиқ этасиз ва таҳлил қиласиз;
- ўз ижодий қобилиятингизни, ижодий ва ўзига хос өчимлар қабул қила олишингизни намойиш этасиз;
- ўрганилган мавзулар асосида хусусий ижодий ишларингизни яратасиз;
- ижодий иш яратишда турли техника ва бадиий материалларни мустақил аниқлай оласиз, танлайсиз ва бирлаштириб фойдаланаасиз;
- ижодий иш ва буюм яратиш жараёнида қозоқ миллий маданияти элеменитларидан фойдалана оласиз;
- ўз ишингиз, шунингдек, ўзга ўқувчиларнинг ишларини таҳлил қилиш давомида баҳолаш кўникмаларини ривожлантирасиз;
- аввал орттирган тажрибаларингизга таянган ҳолда қўл меҳнати қуроллари билан ишлаш малакаларингизни ривожлантирасиз;
- онлайн-платформа орқали катта аудитория учун тайёр ишларингиз тақдимотини ташкил эта оласиз.

Қозоқ миллий нақшлари билан безатилған буюм

§ 1. ҚОЗОҚ ХАЛҚИННИҢ АМАЛИЙ САНЬАТИ (БҮЙРА ТҮҚИШ, КИГИЗ БОСИШ)

Жун
Жүн
Шерсть
Wool

Оқ бўйра (фрагмент)

Бўйра эшик (фрагмент)

Чим бўйра (фрагмент)

Қозоқ халқининг турли хил амалий санъат асарларини нима бирлаштиради?

Қозоқ халқининг уй ҳунармандилиги ва касб-корлиги кўчманчилик иқтисодиёти шароитида ривожланган ва одамларниң эҳтиёжини қондириш учун хизмат қилган.

Бўйра тўқиши (*ши тоқу*) ва кигиз босиши (*киз басу*) қозоқ халқида анъанавий хотин-қизлар ҳунармандчилиги бўлиб ҳисобланган.

Бўйра дашт ўтлари бўлмиш чий ёки қамишнинг пояларидан тўқилган. Олдиндан берилган расм бўйича ҳар бир пояни йигирилмаган жун толалари ёки рангли иплар билан алоҳида-алоҳида ўраб чиқишган. Сўнгра уларни бир-бирiga кўшиб ўриш натижасида нақш ҳосил қилинган.

Ўтовни иссиқдан ва ёғингарчиликдан ҳимоя қилиш учун панжарасини ўраш, сутли маҳсулотларни қуритиш, жун савалаш, кигиз остига тўшаш, ёрмаларни элаш ва шу сингари бошқа мақсадларда бўйрадан фойдаланилган.

Бўйранинг турлари

1. Тури хил бўйраларни тайёрлаш хусусиятларини ўрганиб чиқинг. Улардан қай соҳада фойдаланиш мумкинлигини аниқланг.

2. Маълумотларни жадвал кўринишида беринг.

Босилган жундан кийим-кечак, тўрва (идишқоп, тўшакқоп, кермакқоп), дастурхон, гилоф (косақоп, сандиққоп) ва бошقا нарсалар тайёрлашган. Кигиздан ясалган буюмларнинг кўпчилиги (кигиз, тақянат, сирмоқ, сирдоқ, тускигиз) ўтовнинг ички кўринишини безатища қўлланилган.

Оқ ва кулранг жундан қилинган *кигиз* (намат) хўжалик эҳтиёжларига ишлатилган. Тускигиз деб аталган кашталанган гулдор кигиз ўтовни иситишга ёрдам берган ва ички безакнинг бир элементи ҳисобланган. Унинг четлари ва устки қисми кашталанган кенг мато билан ҳошияланган. Сирмоқ (гулдор аппликацияли кигиз) мозаика техникасида кигиздан қирқиб олинган турли рангдаги расмни асосга тикиш йўли билан тайёрланган. Тақянат эса ярим тайёр асосга рангли жундан нақш солиб, босиш йўли билан тайёрланган. Сирдоқ – кигизнинг устига ранг-баранг жунли ип билан кашта тикиб ясалган.

Тасвиirlарни кўриб чиқинг.
Нима деб ўйлайсиз, бу буюмларни тайёрлашда қандай техникалардан фойдаланилган?

Бўйра тўқиши ва кигиз босиш техникасида тайёрланган қозоқ миллий буюмларининг композицияси нимаси билан ажralиб туради?

Идишқоп

Косақоп

Тақянат (фрагмент)

§ 2. ХАЛҚ ИЖОДИЁТИ ТУРЛАРИ. МАТЕРИАЛЛАР ВА УСКУНАЛАР

Хусусият
Ерекшелік
Особенность
Uniqueness

Гиламдүзлик

Халқ ижодиётининг қандай турларини биласиз?
Халқ усталари қандай материаллардан фойдаланишган?

Халқ хунармандчилеги – қозоқ халқининг моддий-маданий меросининг муҳим таркибий қисмидир.

Халқ ижодиётининг турлари

Заргарлик

Күнчилик

Бадиий ўймакорлик
(тош, ёғоч, сұяқ)

Темирчилик

Каштадәзлик

Үриш

Гиламдәзлик

Тұқимачилик

Металлга бадиий ишлов бериш ва заргарлик буюмларини ясаш билан заргарлар, ёғочга ишлов бериш билан эса ёғоч усталари шүгланишган.

Хотин-қызылар кашта тикишган, гилам, бўйра тўқишишган. Бундай ишлар кўпчилик билан жамоа бўлиб бажарилган. Бу ўз навбатида ўзаро мулоқот ва умумий ижодиёт бўлиб саналган. Ўз маҳоратларининг сирларини халқ усталари ва чеварлар авлоддан авлодга ўтказиб келишган.

1. Тасвирларни қиёсланг. Қозоқ халқининг манзарали-амалий ижодиётига мансуб буюмларни атанг. Танловингизни асосланг.

2. Чеварлар ушбу буюмларни ясашда қандай материаллар ва асбоб-ускуналардан фойдаланишиган?

Қозоқ халқининг манзарали-амалий санъати ўзининг миллий хусусияти ва чукур бадиий мазмуну билан ажралиб туради. Бутун тарихий давр давомида ривожланниб ва такомиллашиб келган қозоқ халқ ижодиётининг турлари бугунги кунда ҳам ўзига хос хусусиятларини ва ноёблигини йўқотган эмас.

Турли техникаларда бажарилган уй-рўзгор буюмлари замонавий интеръернинг ажойиб безаги бўлиб хизмат этмоқда.

Сизнинг оиласизда отабоболардан кейинги авлодга ўтиб келаётган қадимий халқ ижоди буюмлари ҳақида айтиб беринг. «Замонларни бирлаштирувчи ришта» номли кичик кўргазма тайёрланг.

1. Амалий санъат қандай ривожланган ва унинг хусусиятлари нимада?
2. Қозоқ халқи ҳунармандчилликнинг қандай тури билан кўпроқ шуғулланган?
3. Сизнинг уйингизда халқ усталарининг асарлари борми? Улар тўғрисида гапириб беринг.

Каштадўзлик

Ўриш

§ 3. БЮОМНИНГ ЭСКИЗИНИ ЯРАТИШ. МАТЕРИАЛ ВА АСБОБ-УСКУНАЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ

Асосий фикр

Түпкі ой
Замысел
Concept

Қамишларни тайёрлаш

Бўйра тўкиш учун материаллар

Ўйлаб кўринг, қозоқ амалий санъатидан қандай буюм (кигиз босиш, чий, бўйра тўкиш) тайёрлашни хоҳлардингиз. Бу нинг учун сизга нима зарур?

Бўйра тўкиш ва жун босиш интеръер учун безак, турли хил уйрўзгор буюмлари, сувенирлар ва шу сингари кўлгина нарсалар яратишига имкон беради.

Ҳар қандай иш гоядан бошланади. Кейин ғоя қофозда бўлажак буюмнинг хомаки лойиҳаси ва эскизи кўринишида ўз аксини топади. Бу буюмнинг тайёр кўринишида қандай бўлишини аниқ кўришга, гояни баҳолашга, зарур бўлса эскизга ўзгартириш киритиш ва камкўстини тўлдиришга имкон беради.

Тўгри бажарилган эскиз ранглар ечими, зарурий материаллар, фурнитура, безак элементлари ва шу кабиларни танлашга ёрдам беради.

1. Суратларни кўриб чиқинг.
2. Амалий ишни бажариш учун сизга қандай материаллар ва иш куроллари керак бўлади?

Бўйра тўкиш техникасида буюм тўкиш учун материал ва иш куроллари сифатида чий поялари, жун (мулинен ипини қўлланишга бўлади), елим ва қайчи керак бўлади.

Кигиз босиш учун йигирилмаган жун зарур, кўпинча қўй жуни ишлатилади.

Қуруқ босиш ҳажмли буюмлар (үйинчоқлар, тақинчоқлар, муаллифлик күғирчоқлар ва ҳоказо) яратышда, хұл босиш эса ясси, текис буюмлар (панно, расмли наматлар ва ҳоказо) яратышда күлланилади. Қуруқ босиш усулида тищчали махсус игналар күлланилади. Бундай игна жунга санчилганда тола бүлаклари ингнанинг тищасига илинади ва бир-бири билан чигаллашиб аралашади.

Хұл босиш совунли сув ёрдамида құл билан бажарилади. Совунли сув жун бүйича тақсимланади ва ишқаланиш ёрдамида ягона на матсимон газлама яратилади.

1. Графиканинг турли во- ситаларидан фойдаланиб, үз буюмингизнинг эскизини чи- зинг.

2. Үз ишиңгизда ва синфдош- ларингизнинг ишларида акс эт- тирилган ғоялар ва мавзуларни таҳлил қилинг ва баҳоланг.

3. Керакли үзгартиришлар ки- ритинг.

4. Технологик хосиятларини ҳисобга олган ҳолда материалларни танланаң.

5. Зарурий иш қуроллари ва асбоб-ускуналарни танланг.

6. Буюм ясашнинг оқилона усуплари ва тартибини ўйлаб чиқинг.

1. Босишининг қайси усулини- дан фойдаланиб, буюм ясашни хоҳлар эдингиз?

2. Уларни тайёрлаш учун сизга қандай материаллар, иш қуроллари ва асбоб-ускуналар керак бўлади?

Жунни икки турга ажратиши мум- кин: күкламда қарқылган жун ва куз- да қарқылган жун.

Күкламда қарқылган жундан (жа- багы жун) түқимачиликда фойдала- нишган.

Кузда қарқылган жун (кузем жун) – юмшоқ, ёпишқоқ, енгил юмалана- диган бўлиб, кўпроқ кигиз босиша- фойдаланилган.

Кигизни қуруқ босиш учун ма- териаллар ва қуроллар

Кигизни хұл босиш учун ма- териаллар ва қуроллар

§ 4. ИЖОДИЙ ИШНИ БАЖАРИШ

Жимжима, ромблар, учбурчак ва квадратларнинг бирлашувидан ташкил топган чий бўйранинг нақшинкор расмини чизиш алоҳида маҳорат ва аниқ кўз чамасини талаб қиласди.

Манзарали бўйраларни яратиш санъати ҳозирги кунда ҳам сақланган. Тўқиши технологияси қадимги даврлардан бери ўзгармаган.

Оқ бўйрадан ясалган (ўрилган) панно

Бўйра ўриш

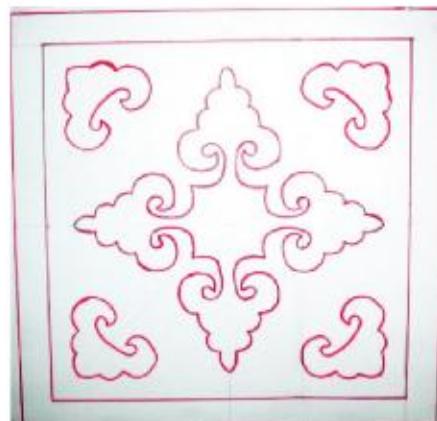

Бўйра ясаш тартибини кўриб чиқинг. Бўйра ясаш учун қандай материал ва иш куроллари керак?

Нақшли чим бўйра ясашда ингичка чий пояларини ёки қамишни саралаб, танлаб олиш ва тозалаш керак: улар узун ва ингичка, диаметри бўйича бир хил бўлиши лозим.

Бўйранинг композицияси ва рангтусини атрофлича ўйлаб олиб, ҳар бир қамиш поясида нақш чизиб олиш ва улар маҳкамлангандан кейин расм ҳосил қилиш учун пояларни жун билан ўраб чиқиш лозим. Нақш аниқ чиқиши ва буюм бўш бўлмаслиги учун иш давомида ўрилишнинг текислигини ва таёқчалар орасидаги масофанинг бир хиллигини кузатиб бориш керак.

Ишни битиргандан сўнг таёқчаларнинг учини эҳтиёткорлик билан текислаб қирқиш керак.

Буюмнинг эскизи

Тайёрлаш тартиби

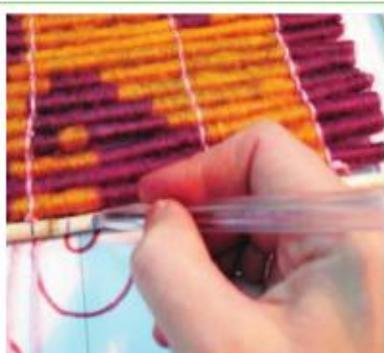
1

2

3

4

5

6

Кигиз босиши Киіз басу Валинне Felting

Кигиз босиши – катта меңнат талаб этадиган жараён бўлиб, бир неча босқичлардан ўтади.

Жун ҳосил қилиб ювиш, бўяб қуритиш ҳамда чивиқлар билан қўқиб, пахмайтириш, бордонга ёйиб кўйиб, иссиқ совунли сув сепиши, бордон билан бирга ўраб, ўрам қилиб кўшиш орқали амалга оширилади. Ҳар айлантирганда сув пуркаб, юмалатиш лозим.

Тайёр кигизни ёйиб тузатиб, нотекис жойларини қурқиб, қўёш остида қуритиш зарур.

Кигиз босиши

Жундан ясалган панно

Қурғоқ кигиз босиши усулида буюм ясаш тартибини кўриб чиқинг. Уни ясаш учун қандай материал ва иш қуроллари керак?

Бирданига мураккаб буюм босишига киришманг, оддий буюмдан бошланг.

Бармоқларингизга эҳтиёт бўлинг. Қурғоқ босиши игналари жуда ўткир учли бўлади, жароҳатланмаслик учун жунни эҳтиёткорлик билан санчиш керак.

Чўтка, поролон ёки губка сингари маҳсус таглиқда босинг.

Кигиз босишини катта ўлчамдаги игналардан бошлаш керак, буюм зичланган сари ингичкароқ игнага алмаштириб туриш керак.

Буюмнинг эскизи

Тайёрлаш тартиби

1

2

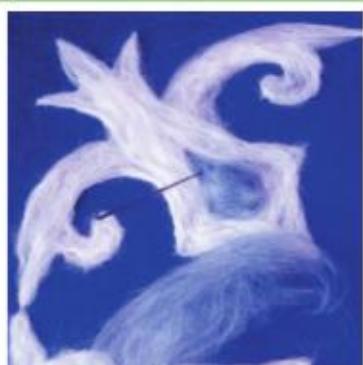
3

4

5

6

Буюм эскизи

Мунчоқлар

Хүл босиши усулида катта ҳажмдаги буюм ясаш тартиби-ни күриб чиқинг. Уни ясаш учун қандай материал ва иш қуроллари керак?

Тайёрлаш тартиби

1		2	
3		4	
5		6	

Р. Ахмедовнинг хўл босиш
усулида бажарилган иши

ХТ

Амалий ишни бажаришдан олдин хавфсизлик техникаси қоидаларини тақорланг.

Аталган техникаларнинг бирида жундан буюм ясанг.

1. Ўз буюмингизнинг эскизини чизинг.
2. Ранглар уйғунлигини ҳисобга олиб материал ва иш қуроларини танланг.
3. Иш бажариш тартибини аниқланг.

Хўл босиш усулида
ясалган буюм

1. Сиз қандай буюм ясадигиз? Иш қайси техникада бажарилди?
2. Ишни бажариш давомида сиз нимага эришдингиз? Қандай қийинчиликлар бўлди?
3. Бажарган ишингизни баҳоланг.

§ 5. БЕЗАТИШ. КҮРГАЗМАГА ТАЙЁРЛАШ

Ўзига хослик
Өзгешелік
Оригинальность
Singularity

Безатиш ашёлари

Буюмни кашталаб безатиш

Қозоқ миллий санъати элементларидан фойдалана-ниб, тайёр буюмни қандай қилиб бадий безатиш мүмкінлігини ўйлаб күринг. Ўз ғояларингизни синфдошларингиз билан муҳокама қилинг.

Безатиш – безаш, безак элементлари билан пардозлаш. Шуннингдек, буюмнинг нарсанинг шаклини, фактурасини, рангини тұлиқтириш ёки ўзгартыриш; безатиладиган объектга ҳошия бериш.

Турли манбалардан фойдаланиб, сиз тайёрлаган буюмни ниманинг ёрдамида пардозлашга бўлишини аниқланг. Ишнатижасини синфдошларингиз билан бўлишинг.

Безак материаллари жуда хилмажил бўлади. Улардан фойдаланиб, дизайнерлар ҳақиқий дурдоналарни яратишиади. Безак ва аксессуарлар буюмга кайфият ва тақрорланмас ташки кўриниш баҳш этади.

Безак сифатида рангли ясси фетр, тутгамалар, мунчоқ, тасма, турли фурнитура ва бошқаларни кўлланишга бўлади.

Безак материалларини буюмнинг ранги, чизиқлари, шакли ва тузилишини ҳисобга олган ҳолда моҳирона танлаш жуда муҳим.

Қисмларни бириктириш усуллари

Ипли (тикиш)

Елимлаш

Қурғоқ босиш

Буюмни мунчоқ (бисер) билан безатиш

Буюмни аппликация билан безатиш

ХТ

Амалий ишни бажаришдан олдин хавфсизлик техникаси қоидаларини таорланг.

Үзингиз бажарган ишни күриб чиқинг. У сизнинг foя-
нгизни акс эттирадими?

Буюмни тикувчилик безак ма-
териаллари ёки турли фурни-
тура ёрдамида безатиб, күргаз-
мага тайёрланг.

1. Асосий фикрингизни амал-
га ошира олдингизми?
2. Сизга нима қийин бўлди?
3. Шахсий хусусиятингизни намо-
йиш эта олдингизми?

Ишни ҳошиялаш

§ 6. ИШЛАРНИ НАМОЙИШ ҚИЛИШ. КҮРГАЗМА ТАШКИЛ ЭТИШ

Күргазма Көрме Выставка Exhibition

Күргазманинг бошланиши – «ярмарка» ҳақида дастлабки ёзма эслаттмалар 629 йилга оид деб ҳисобланади. У Париж яқинида ўтган.

Қазилма ишлари шуни күрсатдикі, 2000–3000 йил аеввал Яқын Шарқда жағоннинг күргизули маңлакатларидан савдогарлар иғуладиган жой – ярмарка учун махсус жойлар барпо этилган.

Күргазма жиҳозлари юз йиллар ичінде ёғочдан ясалған токталар ва қалин матодан ясалған оддий дүйкөндөн баштап, замонавий витриналар ва ҳажмли стендларға анча ўзгаришларга дучор бўлди.

Замонавий Қозогистонда күргазма марказлари жамиятда ижтимоий-маданий ҳаётнинг ажралмас қисми ҳисобланади, улар республикамизнинг халқаро имиджини шакллантиришда муҳим ахамиятга эга.

«Атакент» мажмуаси (Алмати), «Көрме» маркази (Астана) ва Қозогистоннинг ҳар хил шаҳарларидаги күргазма марказларида ҳар йили турли хил мавзуларда йирик миллій ва халқаро күргазмалар ўтказилиб келмоқда.

Күргазма – кўриб томоша қилиш учун қўйилган қандайдир бир буюмлар, саноат маҳсулотлари, тасвирий санъат асарлари ёки бошқа нарсаларнинг мажмуси.

Тадбирнинг ўзи ҳамда унинг ўтказиладиган ўрни ҳам күргазма деб аталади.

Тайёр буюмни кўпчиликка намойиш қилинг (күргазма, тақдимот ва ҳоказо):

1. Буюмни күргазмага тайёрланг.

2. Буюмни (маҳсулотни) намойиш этиш ёки күргазма учун ёрдамчи материалларни танлаб олинг.

3. Ишингизни намойиш этиш шаклини танланг. Намойиш давомида ғоянгиз ва уни амалга ошириш жараёнини ифодалаб, буюмга изоҳ беринг.

4. Ишингизнинг намойиши ёки күргазма учун ўрин, ускуналарни танланг.

5. Ташибилий-техник (музыка, интерфаол ускуна ва бошқалар) воситалар ҳақида ўйланинг.

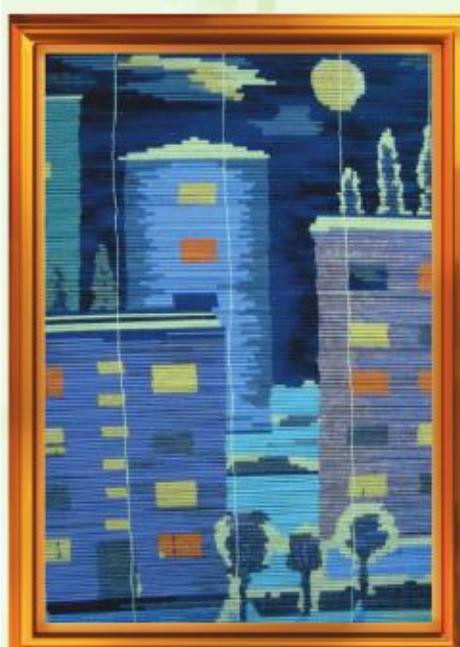
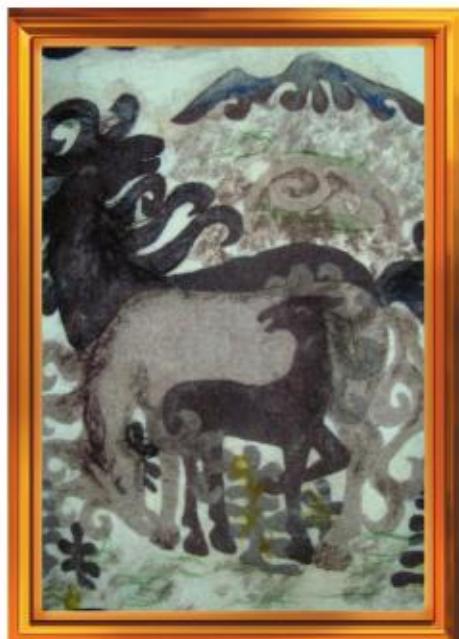
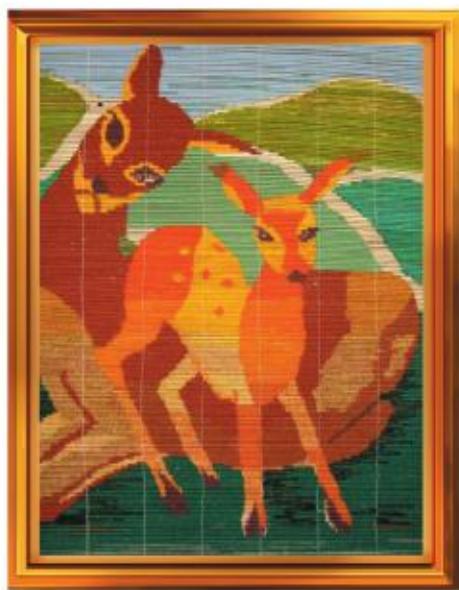
6. Томошабинлар учун таклифнома тайёрланг.

1. Ишингизнинг натижасидан мамнунмисиз?

2. Буюмнинг сифати ва эстетик кўринишини яхшилаш учун нимани ўзгартиришни хоҳлар эдингиз?

**Ишларни күргазмага
тайёрлаш**

ИЗАЙН ВА ТЕХНОЛОГИЯ

Мазкур бўлимни ўрганиш натижасида:

- пардоэлашга оид бўлган турли тикув материаллари ва фурнитураларни тадқиқ этасиз;
- этник услуг хусусиятлари, халқона нақшларни стиллаш ҳақида маълумотга эга бўласиз;
- қўл билан, машинада бажариладиган ҳамда намлаб-иситиб ишлов бериш ишларини бажаришда хавфсиз мөҳнат ва иш ўрнини ташкил этиш кўнижмаларини эгаллайсиз;
- маҳсулотни тайёрлашда изчиллик ва оқилона услубларни аниқлаган ҳолда, график ва технологик ҳужжатларни ишлаб чиқишни ўрганасиз;
- турли материал ва конструкциялардан фойдаланган ҳолда мустақил ишлаб чиқилган технологик ҳужжатлар бўйича маҳсулот яратишни билиб оласиз;
- маҳсулот ва материалларга ишлов беришда технологик жараёнларнинг турларини ўрганасиз;
- қозоқ миллий маданияти унсурларидан фойдаланган ҳолда тўқима материалларни бичиш ва ишлов бериш, йигиш, безак бериш каби ишларни бажарасиз;
- онлайн-платформаларда ўз гоянгиз ва маҳоратингиз даражасини намойиш этасиз.

Этник услубда тикилган лиbos

§ 7. ҚОЗОҚ МИЛЛИЙ КИЙИМИ. ЭТНИК УСЛУБ

Миллий
Ұлттық
Национальный
National

Қызлар либоси.
XX асрнинг 30-чи йиллари.
Шимолий Қозогистон вилояти

Миллий лиbos ва этник услугдаги дизайнерлик ки-
йимни солиштиринг. Үларнинг
үзига хос хусусиятлари нимада?

Қозоқ миллий кийими моддий маданиятнинг ноёб элементларидан бири, у чўлу даштдаги жазирама ёз, қаҳратон қиш, изгирин шамол, ҳарорати кескин ўзгариб турадиган об-ҳаволи ҳаёт шароити таъсирида вужудга келган.

Қозоқ халқининг миллий либоси содда, мақбул, от минишга кулагай, одам танасини совуқдан, иссиқдан, шамолдан ҳимоя қилишга мувофиқлашган.

Қозоқ халқининг анъана-
вий миллий либоси ҳақида так-
димот тайёрланг.

Ҳозирги замон чеварларининг кўпчилиги кийим моделини яратишида миллий мотивлардан фойдаланишади. Бу услуг «этник» (фольклор, халқ стили) деб аталади. Этник услуг маълум халқ либосининг миллий хислатларини очиб беради. Энг асосийси бундай либосларни яратишида халқнинг хусусиятларига хос материаллар, ранглар жилоси, безаги, бичиш ва безатиш элементларидан фойдаланишади.

Замонавий кийимларда миллий либос анъаналаридан фойдаланиш жуда кенг тарқалган.

Этник услуб либос яратиш жарайнида барчага ўзига хослик ва шахсий хоҳишини намоён этиш имкониятини яратиб, мода оламида мустаҳкам ўрин эгаллади.

Бугунги кунда Қозогистонда этно йұналишдаги янги коллекцияларни мунтазам равишда ишлаб чиқарадиган бир неча йирик мода уйлари ва күплаб мустақил дизайнерлар мавжуд.

Безатиш учун күлланиладиган мотивлар, нақш элементлари стиллаш мавзуси бўлиб ҳисобланади. Стиллашда энг асосийси халқ мотивларига тақлид қилиш эмас, балки ижодий қайта кўриб чиқиш ва уларнинг асосида янги, замонавий намуналар яратиш.

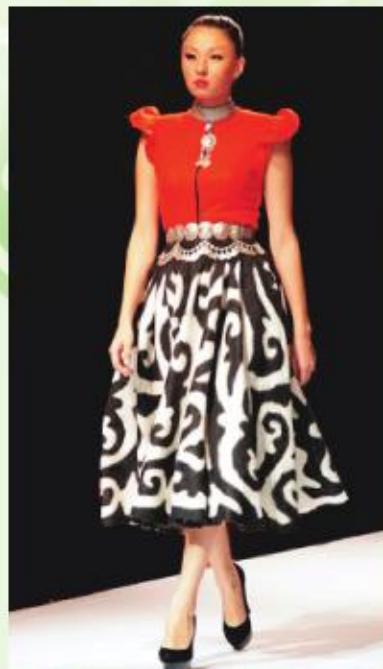
Эссе ёзинг: «Агар мен дизайнер, модельер, тикувчи бўлсам ...».

Қозоқ халқининг анъанавий ва стилланган лиbosларининг ўхшаш томонларини топинг.

1. Анъанавий қозоқ либоси қандай элементлардан тузилган?
2. Миллий либос элементларининг ўзгаришига нима таъсир кўрсатади?
3. Замонавий кийим дизайнида қозоқ либосининг бадиий анъаналари қандай қўлланилади?

Этник услубдаги либос.
Дизайнер Ая Бапани

Этник услубдаги либос.
Дизайнер
Нуржамал Нурпейсова

§ 8. НАҚШ ВА УНИ СТИЛЛАШ

Стиллаш
Мәнерлеу
Стилизация
Stylization

Нақш ва табиий
мотивларни стиллаш

Нақшнинг қандай турлари-
ни биласиз?

Халқ нақшларининг мазмуни кенг
ва ўзига хос. Ҳар қайси хунарманд
ёки уста наққошлик санъатининг
сирларини билиши лозим.

Нақш билан ишлаганда қуйидаги
қоидалар инобатта олинади:

1. Нақш буюмнинг ҳажмига ва
шаклига мувофиқ бўлиши лозим.
2. Нақш композицияси ранги
бўйича асосий фонга мувофиқ
бўлиши керак.
3. Композициядаги нақшлар сим-
метрик жойлаштирилиши керак.
4. Нақш композициясининг бе-
закли маркази ва ҳошиялари тур-
ли ранглар ёрдамида ажратиб
курсатилиши лозим.

Замонавий нақш санъати халқ
усталари анъаналарини давом
эттироқда. Хунармандларнинг
ижодий изланишлари натижасида
у янги мазмун билан тўлиб, янги
тур ва жанрларга айланмоқда.
Стиллаш (бирор услугба солиш)
кенг кўлланилмоқда.

Стилланган табиий мотивлар-
ни кўриб чиқинг.

1. Улар қандай жониворлар,
қушлар ва ўсимликларни эсл-
тади?
2. Замонавий нақшларда улар
қандай тасвирланган?

Нақшни стиллаш – бу муаллифлар тарафидан табиий шаклларнинг безакли-стилланган шаклларда қайта ишланиши.

Стиллаш жараёнининг учта усули мавжуд:

1. Табиий элементлар ёки фотосуратнинг ўзига қараб чизилган хомаки расм, шундан сўнг кўпроқ безак бериш ва маълум хусусиятларини умумлаштириб, кучайтириб ёки сусайтириб шаклини ўзгартириш.

2. Табиий шаклларнинг симметриясини қўлланиш, тўлиқ симметрияга етказиб ишлаш (комил шакллантириш усули).

3. Ассоциация, фантазия ва тасаввур воситаси орқали стилланган образ яратиш.

Ўсимликнинг ёки жони-ворнинг (танлов бўйича) безакли-стилланган хомаки расмини чизинг.

Турли манбалардан фойдаланиб, миллий либос моделини танланг. Кийимдаги нақшнинг ролини аниқланг.

1. Ушбу мавзууни ўзлаштиришда қандай янги билимлар олдингиз?

2. Ишни бажариш давомида нимани уddyаладингиз, қандай қийинчиликлар бўлди?

3. Буюмингизни безатишда қандай гоялардан фойдаланаисиз?

Олма тасвирининг замонавий шакла стилланиши

Гулсафсар гулини стиллаш намуналари

§ 9. ЭТНИК УСЛУБДАГИ БҮЮМ ДИЗАЙНИ (БОШ КИЙИМ, НИМЧА)

Дўппи

Савкеле

Замонавий дизайнерлар ўз ижодида этник услуб элементларидан қандай фойдаланишади?

Миллий либос ҳамиша замонавий кийим моделини яратиш учун илҳом манбаи бўлиб келган.

Қозоқча аёллар либоси ёш хусусиятларига боғлиқ ҳолда қиз болага, ёш жувонларга ва кекса ёшдаги аёлларга мўлжаллаб тикилган.

Қиз болага аталган миллий либоснинг асосий элементлари – кўйлак, камзул ва тақия (дўппи).

XIX асрнинг иккинчи ярмигача кўйлак – ёқаси ёпиқ туникасимон бичимда бўлган. Бичими мураккаблашгач, бели улама кўйлакка айланган. Юбкаси кенг бўлиб, бурма қилиб йигилган, енглари ва этаги тўр бурмали, қўшэтак бўлиб, унга кумуш танга, маҳсус қадама безаклар билан кашта тикилган.

Кўйлак устидан ёқасиз олди очик ва енгизиз, қоматга қараб тикилган – камзул кийилган.

Турмушга чиқмаган қизлар тақия кийишган. Тақия нақшлар билан кашталанган, майда мунчоқ, маржонлар билан безатилган, тумор сифатида унга бойўғли патлари қадалган.

Одатга кўра қизлар турмушга чиқиш тўйида ва яқин байрамларда конус шаклидаги баланд (70 см) бош кийим – савкеле кийиб юришган. Тўнгич фарзанд тугилиши билан оқ матодан тикилган киймачак кийишган.

Аёллар соchlарини, айниқса, чакка қисмини яширишлари лозим

бўлган. Кекса ёшдаги аёллар эса кўйлак устидан узун камзул кийишар эди.

Қиши вақтида аёллар либосига баҳмал чопон, бўрк – мўйнали бош кийим, рўмол қўшилган.

Бугунги кунда ватандош кийим дизайнерлари анъанавий маданийтнинг ажралиб турувчи хусусиятларини замонавий моданинг долзарб чизилари билан ҳамоҳанг бўлган ноёб услубни излаш билан машғулдирлар.

Қозогистонлик дизайнерларнинг этник услубда бажарилган коллекцияларини таҳлил қилинг. Қўлланилган қозоқ миллий либосининг муҳим ва функционал элементларини аниқланг.

Анъанавий қозоқ (ўзбек) миллий элементлари бор замонавий либос моделининг эскизини ясанг. Ишлаб чиқилган модельларни жамоада муҳокама қилинг.

1. Қозоқ либосининг шаклланишига таъсир қиласидиган омилларни атанг.
2. Ҳозирги кунда замонавий қозоқ либоси қандай кўринишга эга?
3. Қозоқ ва ўзбек миллий либосларининг қандай ўхшашиклари бор?

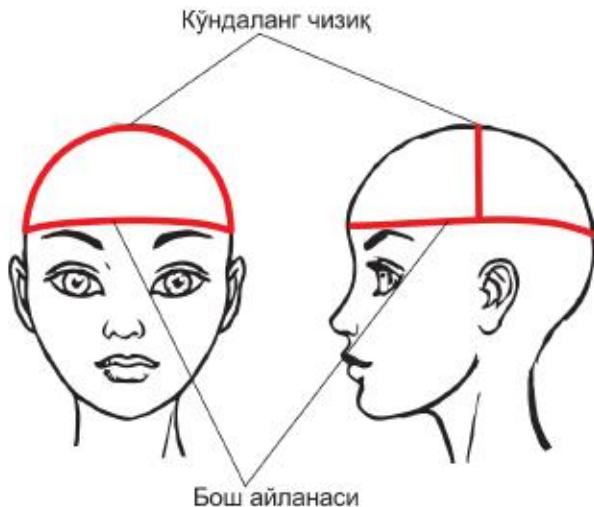
Камзул

Савкеле

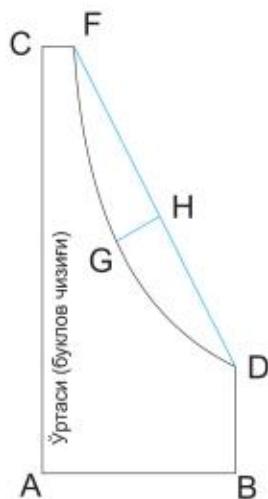
§ 10. ЭТНИК УСЛУБДА БЮМ ЯРАТИШ (БОШ КИЙИМ, НИМЧА)

Стилланган миллий бош кийим
тайёрлаш

Үлчам олиш

Үлчам	Шартли белгиси	Үлчам олиш мақсади	Үлчам олиш
Бош айланаси	БА	Бош (бош кийим) үлчамини аниқлаш.	Үлчов тасмаси бош атрофидан пешана дүнглиги бүйлаб, кулоқ чаноги устидан энсага қараб горизонтал ҳолатда ўтади. Қош устидан 1,5–2,5 см баландликда ўтиши лозим.
Күндаланг үлчов	КҮ	Бош кийимнинг чукурлигини аниқлаш.	Үлчов тасмаси битта чаккадан иккинчи чаккага қараб бошнинг юқоридаги нұқтаси орқали ўтади.

Стилланган миллий бош кийим
бичигининг тузилиши

Бош кийим Баскиім Головной убор Headdress

Үлчам олиш

№	Чизиш тартиби	Хисоблаш формуласи
1	↑ Түғри бурчак чизилиб, бурчагига А нүкта күйилади.	
2	→ AB (бош айланаси үлчамини қийиқлар сонига бўлинг).	$AB = BA : 5 : 2$
3	↑ AC	$AC = 30 \text{ см}$ ва ундан кўп (бадиий образга боғлиқ ҳолда)
4	→ CF	$CF = 1-2 \text{ см}$
5	↑ BD	$BD = K\ddot{Y} : 2 - 3$
6	F ва D нүқталарни туташтириш.	Чизиш
7	FD кесмасининг ўртасидан 3 см teng перпендикуляр ўtkазилади ва G нүқтаси қўйилади.	$FH = HD$ $HG = 3 \text{ см}$
8	F, G, D нүқталар равон эгри чизик билан туташтирилади.	Чизиш
9	Чизманинг контури равон асосий чизик билан устидан чизиб чиқилади.	Чизиш

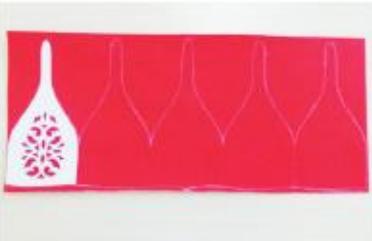
**Фетр
Жұқа киіз
Фетр
Fibre felt**

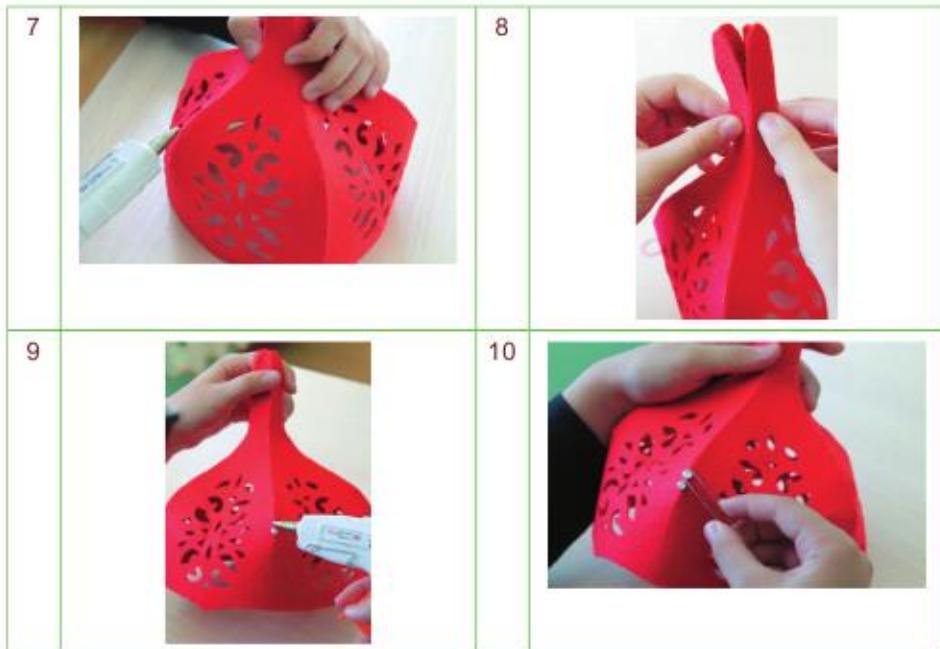

Бош кийимнинг турли нусхаларини бажариш тартибини күриб чиқинг. Уни тайёrlаш учун қандай материал ва ишқуроллари керак?

1-нусха

Бажариш тартиби

1		2	
3		4	
5		6	

Фетр билан ишлаганды кичкина ўлчамдаги қайчидан фойдаланинг. Уни қўлда ушлаш қулай, унча узун бўлмаган тиги билан турли эгри чизикларни, нақшларни қирқиш осонроқ бўлади.

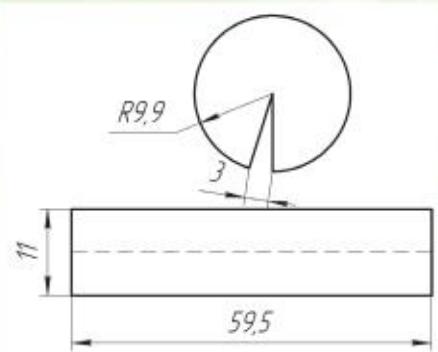
Фетрни елимлаш учун фетр ва бошқа буюмларга мўлжалланган маҳсус тўқимачилик елими, «Момент Кристалл» елими ёки термик елим керак.

Қисмларни елимлашда енимни юпқа, текис қилиб суртинг.

Тайёр буюм

2-нұсха

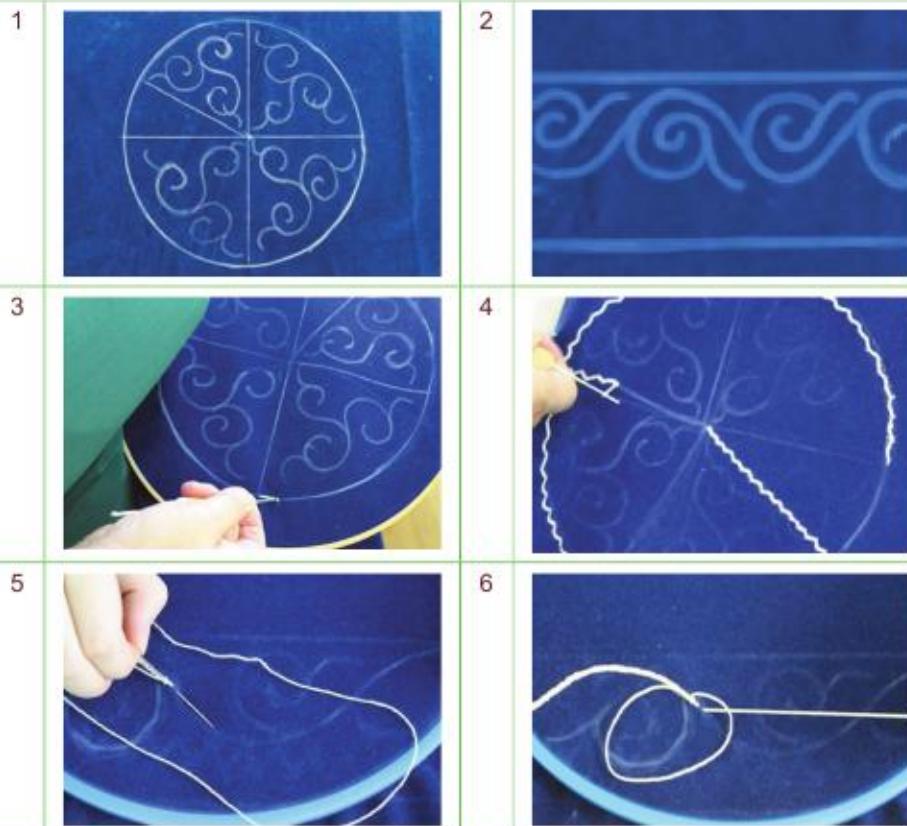

Дүплининг чизмаси

Дүплининг эскизи

Бажариш тартиби

7

8

9

10

11

12

13

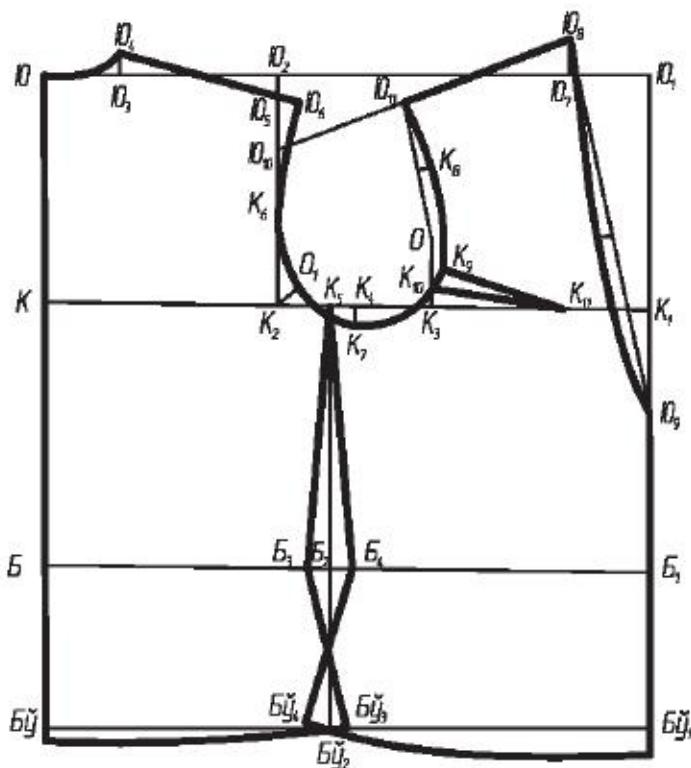
14

**Нимча
Қамзол
Жилемт
Vest**

Нимча

Нимча чизмасини бажариш

Нимча асосининг чизмасини чизиш учун ўлчам олиш

№	Номи	Шартли белгиси
1	Бўйин ярим айланаси	БЯа
2	Кўкрак ярим айланаси	КЯа
3	Бел ярим айланаси	БЕЯа
4	Бўкса ярим айланаси	БУЯа
5	Елка кенглиги	ЕК
6	Орқанинг белгача узунлиги	ОБУ
7	Кийим узунлиги	Ку
8	Қўшимча	Қ

Нимча асосининг чизмасини чизиш тартиби

Чизма тўрини чизиш

№	Шартли белгиси	Бажариш тартиби кесма номи	Ҳисоблаш формуласи
1	Ю	↑ Ю нуқтасида тўғри бурчак чизиш	
2	ЮЮ ₁	→ Тўр кенглиги	КЯа + Кк
3	ЮК	↓ Кўкрак чизиги	КЯа : 3 + 3
4	ЮБ	↓ Бел чизиги	ОБУ + К
5	KK ₂	→ Елка кенглиги	КЯа : 3 + К
6	K ₂ K ₃	→ Ўмиз кенглиги	КЯа : 4 + 0,5
7	K ₃ O	↑ Ўмизнинг бўртма чизиги	КЯа : 8
8	K ₅ Bў ₂	↓ Ён чизиги. Ён чокнинг ҳолати. K ₅ нуқтасидан бўкса қизигигача B ₂ , Bў ₂ нуқталарини кўйиш.	K ₂ K ₃ : 2
9	ЮБў	↓ Кийим узунлиги	Kу + К

Орт бўлагини чизиш

1	ЮЮ ₃	Ёқа ўмизининг кенглиги	КЯа : 8 + 0,5
2	Ю ₃ Ю ₄	Ёқа ўмизининг чуқурлиги	↑ 1,5 см
3	ЮЮ ₄	Ёқа ўмизининг чизиги	Нуқталарни туташтириш
4	Ю ₂ Ю ₅	Елка чизигининг қиялиги	↓ 3 см
5	Ю ₄ Ю ₆	Елка чизигини чизиш	Ю ₄ ва Ю ₆ нуқталарни туташтириш
6	K ₆	Ёрдамчи нуқта	Ю ₅ К ₂ : 2
7	K ₄ K ₇	Ўмиз чуқурлиги	K ₄ ↓ 2 см
8	K ₂ O ₁	Ёрдамчи чизик	± 2 см
9	Ю ₆ K ₆ O ₁ K ₇	Елка ўмизининг чизиги	Нуқталарни туташтириш
10	B ₂ B ₃	Елка ён чизигининг жойлашиши. K ₅ нуқтаси орқали бел чизигигача чизик ўтказиш, B ₃ нуқтасини кўйиш.	← 1 см

11	$B_2 \dot{B}_3$	Кенгайтириш	$\rightarrow 1 \text{ см}$
12	$K_5 \dot{B}_3 \dot{B}_3$	Ён чизиги	Нүкталарни туташтириш
13	$\dot{B}y$	$\dot{B}y$ пастга 1 см узайтириш	$\downarrow 1 \text{ см}$
14	$\dot{B}y \dot{B}y_3$	Орт бўлакнинг остки чизиги	Нүкталарни туташтириш

Олд бўлак чизмасину чизиш

1	$Y_1 \dot{Y}_7$	Ёқа ўмизининг кенглиги	$Kya : 8 + 1$
2	$Y_7 \dot{Y}_8$	Ёқа ўмизининг баландлиги	$\uparrow 3,5 \text{ см}$
3	$Y_1 \dot{Y}_9$	Ёқа ўмизининг чуқурлиги	$K_1 \dot{B}_1 : 2$
4	$Y_8 \dot{Y}_9$	Ёқа ўмизининг чизиги	$Y_8 \dot{Y}_9 : 2; \perp 1 \text{ см}$ Нүкталарни туташтириш
5	$Y_2 \dot{Y}_{10}$	Елка чизигининг қиялиги	$Kya : 8 + 1$
6	$Y_8 \dot{Y}_{10}$	Ёрдамчи чизик	Нүкталарни туташтириш
7	$Y_8 \dot{Y}_{11}$	Елка чизиги	EK
8	$Y_{11} O$	Ёрдамчи чизик	Нүкталарни туташтириш $\rightarrow 0,5 \text{ см}$
9	$O K_3$	Ёрдамчи нүқта	$O K_3 : 2; \rightarrow 0,5 \text{ см}$
10	$K_3 \dot{K}_{10}$	Ёрдамчи нүқта	$K_3 \uparrow 1 \text{ см}$
11	$Y_{11} K_8 K_9 K_{10} K_7$	Олд ўмизи чизиги	Нүкталарни туташтириш
12	K_{11}	Олд томон (кўкрак) витачкасининг жойлашиши	$K_1 \dot{K}_3 : 2 - 1$
13	$K_9 \dot{K}_{11}$	Витачканинг юқори томонининг узунлиги	Нүкталарни туташтириш
14	$K_{10} \dot{K}_{11}$	Витачканинг пастки томонининг узунлиги	Нүкталарни туташтириш
15	$B_2 \dot{B}_4$	Олд бўлак ён чизигининг жойлашиши	$\rightarrow 2 \text{ см}$
16	$\dot{B}y_2 \dot{B}y_4$	Бўкса чизиги бўйича кенгайтириш	$\leftarrow 2 \text{ см}$
17	$K_5 \dot{B}_4 \dot{B}y_4$	Олд бўлакнинг ён чизиги	Нүкталарни туташтириш
18	$\dot{B}y_1$	Олд бўлак пастки чизигининг жойлашиши	$\downarrow 2 \text{ см}$
19	$\dot{B}y_1 \dot{B}y_4$	Олд бўлакнинг пастки чизиги	Нүкталарни туташтириш

Нимча тайёрлаш тартиби ни кўриб чиқинг. Уни тайёрлаш учун қандай материал ва иш қуроллари керак?

1-нусха

Бажариш тартиби

1

2

3

4

5

6

7

8

2-нусха

Нимча тайёрлаш тартиби

1

2

3

4

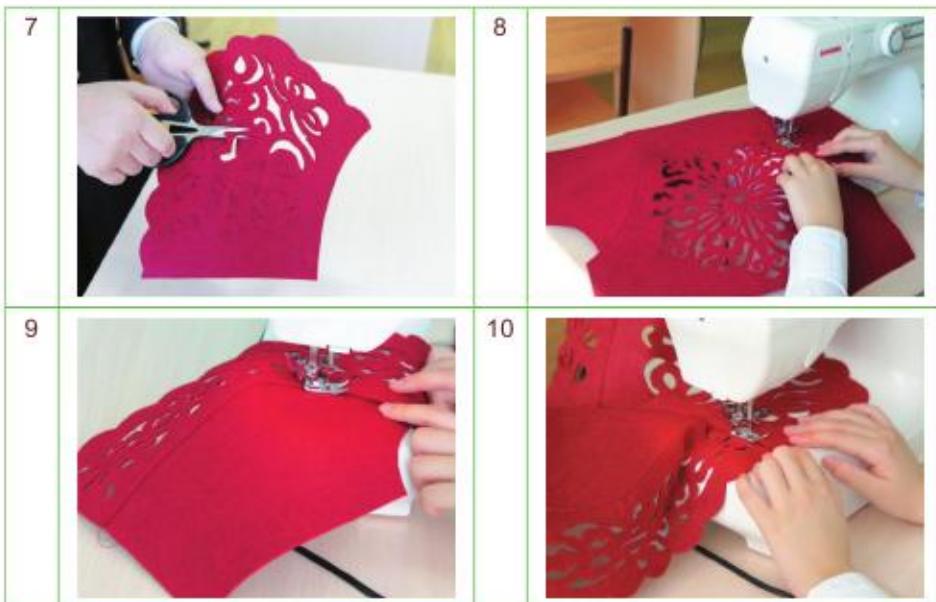

5

6

Xт

Амалий ишни бажаришдан аввал хавфсизлик техникаси қоидаларини тақрорланг.

Этник услубда кийим (бош кийим ёки нимча) тайёрланг.

1. График ва технологик ҳужжатларини ишлаб чиқинг.
2. Ранг уйғунлигини ҳисобга олиб материал ва иш қуролларини танланг.

1. Буюмни яратиш давомида қандай маҳорат ва күнікмаларни эгалладингиз?
2. Ишни бажариш давомида нимани улдаладингиз, қандай қийинчиликлар бўлди?

Тайёр буюм

§ 11. БЕЗАТИШ

Буюмни безатиш
намуналари

Қозоқ миллий маданияти элементларидан фойдаланиб, тайёр буюмни безатиш усулини ўйланг.

Қозоқ халқи кийимни қиммат тақинчоқлар билан безатиш анъана-синаи қадимдан сақлаб келган.

Безак – қозоқ халқ либосининг асосий элементи.

Нимча ва бош кийим безаги сифатида кўпинча нақшлар қўлла-нилган.

Қозоқ аёлларида кийим ва бош кийимни безатишнинг қадимий ва кенг тарқалган тури каштачилик эди. У қозоқ халқининг атрофда-ги бутун борлиққа бўлган муносабатининг, миллий маданиятнинг сеҳрли ва эстетик томонларининг тимсоли бўлган.

Турли манбалардан фой-даланиб, турли халқларнинг нимчалари ва бош кийимларини безатиш намуналарини кўриб чиқинг. Уларнинг миллий либос-даги роли қандай?

Кашта кўпинча четдан олиб келинган, ранглари бир-биридан кескин фарқ қиласиган ёки асосий материалнинг рангидағи жун, пахта, ипак иплар билан тикилган.

Нимча ва бош кийимни безатишнинг яна бир тури – бу нақшнинг олдиндан белгиланган расмига ёки унинг бўлагига қимматбаҳо ва ярим қимматбаҳо тошлар қадаш, яъни инкрустациялашдир.

Ёпиштириладиган безаклар (аппликация) кенг тарқалган. Бир хил ва ҳар хил мато, фетр, замш, чарм, мўйна қийқимларини асосий матоға нақш кўринишида ёпиштириб, кийимни безатишган. Безак контури тагдўзи ёки занжир каштанинг чоки билан тикилган. Безак одатда кийимнинг четига жойлаштирилган. Енг, ёқа ва этакнинг четига кашталанган нақш тананинг очик жойларини ёвуз кучлардан ҳимоя қиласи деб ҳисобланган.

Замонавий безак тарихий намуналардан асосан бажарилиш технологияси ва қўлланиладиган безак материаллари билан фарқ қиласи. Лекин безатишнинг мақсади илгаригидек – кийимни кўркам ва рангдор қилиш.

Жамиятнинг ривожланиши билан амалий санъатнинг баъзи буюмлари янги кўриниш, янги шаклга эга бўлди. Лекин миллий колорит ҳозирги кунда ҳам қўлланилади.

Дарсда ўргангандар усусларнинг биридан фойдаланиб, тайёр буюмни безанг.

Амалий ишни бажаришдан аввал хавфсизлик техники қоидаларини такрорланг.

Ишни бажариш давомида нимани уddyаладингиз, қандай қийинчиликлар бўлди?

Буюмни безатиш намуналари

§ 12. ИШЛАР ТАҚДИМОТИ

**Мода намойиши
Мода көрсетілімі
Показ мод
Fashion show**

Дефиле

Кийимнинг янги моделларини тақдимот этишнинг асосий усуллари моделлар намойиши, дефиле, мода журналларида ва каталогларда нашр этишдан иборат.

АКТнинг ривожланиши дефилени күпчилик учун онлайн-платформаларда (онлайн-форум, ижтимоий тармоқлар ва ҳоказо) ўтиказиш имконини беради.

Кийимнинг янги моделларини тақдимот этишнинг қандай усулларини биласиз?

Қўшимча маълумотдан фойдаланиб, кийим коллекциясини намойиш этиш усуллари ҳақида ахборот тайёрланг.

Онлайн-тақдимот материалларини слайд-шоу тайёрлашга мұлжылланган ҳар қандай дастурда (масалан, PowerPoint), тасвирларға ишлов беришга мұлжылланган графика редакторида ва бошқаларда тайёрлайди. Онлайн-тақдимот бу Flash технологияси ёрдамида бажарылған аниматик файл шаклида бўлиши мумкин.

Шунингдек бу моделлар намойиши ва диктор иштироқидаги видеофайл бўлиши мумкин.

Тайёр ишни кўпчиликка тақдим этинг (кўргазма, мода намойиши ва ҳоказо):

1. Бажарилган ишни дефилега ёки кўргазмага тайёрланг.

2. Уз ишингизни тақдим қилиш шаклини танланг (намойиш давомида гоянгиз ва уни амалга ошириш жараёнини ифодалаб, буюмга изоҳ беринг).

3. Кийим моделинини намойиш этиш учун образ танланг ёки кўргазма учун ёрдамчи материалларни танлаб олинг.

4. Модель намойиши ёки кўргазма учун ўрин, ускуналарни танланг.

5. Ташкилий-техник воситалар ҳақида ўйланинг (мусиқа, интерфаол ускуна ва бошқалар).

6. Тарғибот ишларини ташкил этинг.

7. Томошабинлар учун таклифнома тайёрланг.

Тайёр буюмлар тақдимоти

§ 13. ХАЛҚОНА УСЛУБДАГИ БИЧИҚ АСОСИДАГИ КИЙИМ МОДЕЛИНИНГ ДИЗАЙНИ (ЯХЛИТ БИЧИЛГАН ЕҢГ)

Халқона бичик
Халықтық пішім
Народный крой
Folk cut

Еңг турлари: а – ўтказма;
б – реглан; в – яхлит бичилгандан

Кийим бичиқтарининг қандай турлари сизга маълум?
Уларнинг ўзгачалиги нимада?

Кийим бичими – бу маълум бир бичиш усулида ҳосил бўлган буюм кўриниши, шакли.

Замонавий модельер ва дизайнерлар кийим моделини ишлаб чиқиша халқона манбаларга мурожаат этишади, халқона бичимдан фойдаланишади.

Елкали кийим бичимининг асосий хусусияти енгнинг ўмиз билан бирлаштириш шакли, яъни еңг бичиги билан ажралиб туради.

Еңг – турли бичик ва узунлиқда тайёрланадиган, қўлни тўлиқ ёки яримлай ёпиб турувчи кийимнинг қисмидир.

Чокланган (ўтказма) еңг – еңг бичими бўлиб, бунда еңг ўмизга, елканинг қўлга табиий ўтиш жойига тикилади.

Реглан – енгнинг олд қисми ва орқа қисми билан бирга яхлит бичилиши.

Ушбу бичиқнинг ўзига хос хусусияти шундаки, ўмиз бўйин чизигидан бошланади.

Яхлит бичилгандан еңг – бу кийимнинг енги елка ва орқа қисми билан яхлитликда бичилади, енгнинг нафис чизиги яратиласди.

Еңг турларини кўриб чиқинг. Уларни таққосланг. Бичигининг ўзига хос хусусиятларини атанг.

Яхлит бичилган енг халқона услубнинг ўзгачаликларидан биридир. Яхлит бичилган енгли кийим моделлари миллий кийимларда кўп учрайди.

Халқона лиbosларнинг асосий силуэти сифатида тўғри, трапециясимон ва туташ шакллардан фойдаланилади.

Турли халқларда миллий кийимларнинг бичилишини кўриб чиқинг. Бичикнинг хусусиятларини аниқланг. Ушбу кийимнинг қулай ва ихчам бўлганини исботланг.

Яхлит бичилган енглар ҳажмли, ёпишиб турадиган, узун, қисқа ва ҳоказо бўлиши мумкин.

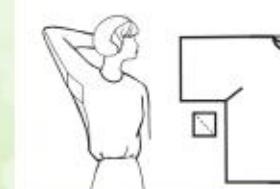
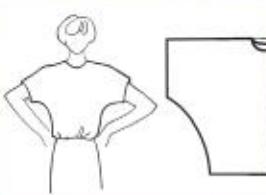
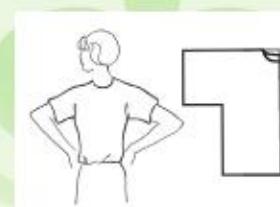
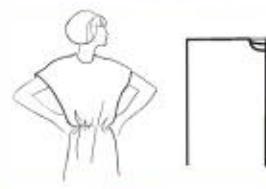
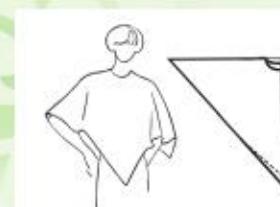
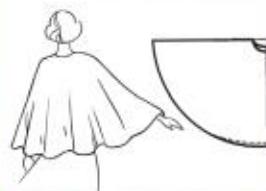

Мода журналларидан фойдаланиб, халқона услубдаги бичик асосида бажарилган кийим моделларини топинг.

Кийим моделларини яратишда модельерларни нима илхомлантириди деб ўйлайсиз?

1. Халқона услубдаги бичикнинг хусусияти нимада?
2. Яхлит бичилган енгли кийимнинг фазилати нимада?
3. Кийим бичиги халқнинг маданий анъаналари билан боғлиқми?

Яхлит бичилган енг турлари

§ 14. ФОЯ ЎЙЛАБ ТОПИШ. ЭСКИЗ. МАТЕРИАЛ, ИШ ҚУРОЛЛАРИ ВА УСКУНАЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ

Эскиз тайёрлаш

Буюмнинг эскизи

Кийим моделларининг эскизи ўзининг график ифодасига эга. Гавданинг расми схематик, шартли равишда берилади, томошабиннинг дикқат-эътибори либосга жалб этилади. Бу ҳолда расм нафис, тушунарли бўлиши, кийим моделининг мутаносиблигини ифодалаши лозим.

Эскизда силуэт тасвирланган бўлиши ва буюм яратишда қўлланиладиган газлама кўрсатилиши керак.

Яхлит бичилган енгли қандай буюм тайёрлашни хоҳлар эдингиз? Бунинг учун сизга нима зарур?

Кийим ишлаб чиқариш эскиз ўйлаб топиш ва модель тайёрлашга керакли бўлган материалларни танлашдан бошланади.

Буюмнинг эскизини ва дизайнини яратиш учун ғояларни ҳамма жойдан олишга бўлади. Бу ҳар қандай табиат ҳодисалари, жамиятдаги воқеалар, воқелик нарсалар ва бошқалар бўлиши мумкин. Манбани ўрганиб чиқиб, кийим яратишда қўлланиш учун жозибадор ғояларни танлаш лозим.

Кийим моделини яратиш – бу тадқиқотdir. Бир неча танланган мавзуларни синчиклаб ишлаб чиқса, мақсадга мувофиқ бўлади.

Аниқ бир мавзуда мода журналларидан олинган тасвирлар ёки фотосуратлардан мавҳум коллаж тузинг. Сизнинг диққатингизни қандай ғоялар жалб этди?

Кўпчилик ҳозирги замон дизайннерлари замонавий кийим моделини лойихалаш жараёнида миллый либосларга ижодий ўзгартиришлар киритишиади.

Кийим моделларининг эскизларини излаб топинг. Уларнинг яратилиш илҳом манбаларини тушунишга ҳаракат қилинг.

Фор-эскизлар (буюмнинг бўлажак шаклиниң дастлабки расмлари) бажаринг. Уларни таққосланг. Ўз ғоянгизни ифодалай олдингизми?

Ўз ғоянгизни қоғозда акс эттириш бу – эскиз яратиш жараёни ҳисобланади. Аввал хомаки лойиҳа – расмнинг асоси бўлиб ҳизмат қиласидаги модель кўринишидаги гавда эскизи бажарилади. Унинг учун қаттиқ қалам, қалин қозоз ва яхши ўчирғич ҳожат бўлади.

Кейин композиция ва ранглар ечими ишланади. Кийим моделини бўяш учун рангли маркерлар, сиёҳ ёки бўёқлар керак бўлади. Бу босқичда буюмда қандай газлама, ранг, безак, шакллар кўлланилиши муҳокама қилинади.

Эскиз тайёр бўлгандан сўнг кийим моделинини яратишга ҳожат бўлган материаллар, иш қуроллари ва асбоб-ускуналар танлашга киришиш керак.

1. Ўз кийим моделингизни тайёрланг.
2. Материал, асбоб-ускуна ва иш қуролларини танланг.

1. Ўз эскизингизни қаранг ва унда нимани яхшилашга бўлишини ўйлаб кўринг.
2. Буюмни безатишда қандай нақш композицияларини қўллашни чамалаяпсиз?
3. Ҳозирги замонда миллий либоснинг афзаллиги нимада ифодаланаади? Қандай анъанавий элементлар кўлланилган?

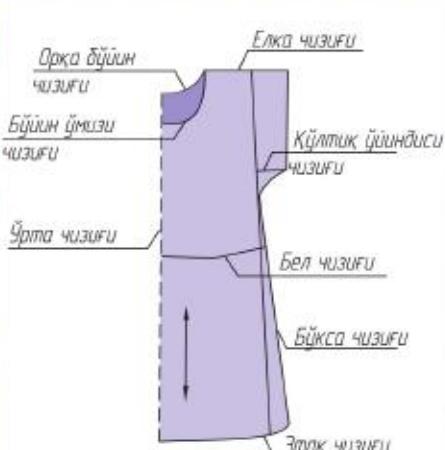
Табиат ҳодисалари асосида танланган ранглар ечими

Эскиз яратишда тавсия этилган газламалардан ёки уларнинг рангидаги қоғоздан либослар силуэтининг коллажини ясашга бўлади. Бу иш жараёнида қизиқарли ранг бирикмаларини, шунингдек либосларнинг янги конструктив ечимларини топиш мумкин.

§ 15. ХАЛҚОНА УСЛУБДАГИ БИЧИҚ АСОСИДА БЮМ ЯРАТИШ

Енги яхлит бичилган елкали буюм асосининг чизмасини чизиш учун белгиланган ўлчамлар

№	Ўлчов номи	Шартли белгилар
1	Бўйин ярим айланаси	Бя
2	Кўкрак ярим айланаси	Кя
3	Бўкса ярим айланаси	Бўя
4	Елка айланаси	Еа
5	Орқанинг белгача узунлиги	ОБУ
6	Кийим узунлиги	Ку

Яхлит енгли елкали буюм асосининг чизмасини куриш чизиклари

Миллий бичиқ асосида буюм яратиш кетма-кетлиги түфрисида ўйлаб кўринг.

Буюм яратиш учун унинг чизмасини чизиш керак. Чизманинг тўғри чизилиши ва буюмнинг одам гавдасига тўлиқ мос келиши ўлчамларнинг аниқ олинишига боғлиқ.

Буюм чизмасини чизиш.
1. Жадвалда берилган ўлчамларни олининг.
2. Уларни дафттарга ёзинг.

Яхлит бичилган енг чизмада кўйлакнинг елка қисми ва орқа бўллаги билан бирга чизилади, яъни елка билан енги битта қисмни ҳосил қиласди.

Елкали буюмлар чизмасини яратиш чизманинг таянч тўрини тузишдан бошланади. Тўрнинг кўндаланг ва тик чизиклари буюмнинг орқа ва олд томонларининг кенглиги ва узунлигини белгилайди. Андаза чизмасининг асосий контури тузилма чизикларни чизишдан иборат.

Конструктив (куриш) чизиклар кийим ва унинг қисмларининг силуэтини ҳосил қиласди, шунингдек асосий қисмларни бириттиради.

Яхлит енгли елкали буюм бичининг чизмаси орқа ва олд қисмлардан тузилган.

Уларнинг шакли ва ўлчами бирхил, фақат ёқа ўмизида фарқ бор, шунинг учун олд ва орқа бўлаклари бирга битта таянч тўрида чизилади.

Таянч тўри кийимнинг ўлчамини эни ва узунлиги бўйича аниқлайди.

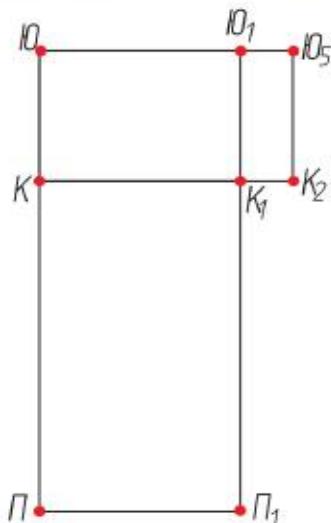

3. Яхлит енгли елкали буюм асосининг чизасини чизинг.

Кийим кийганда одам ўзини қулагай ҳис қилиши учун тикувчилик буюмларининг андазасини чизиш вақтида кийимнинг гавдада бемалол турishi (*техник*) ва уни безатиш (*безакли-конструктив*) учун қўшиладиган қўшимчаларни ҳисобга олиш керак.

Яхлит енгли елкали буюм андазасини чизишга мўлжалланган қўшимчаларнинг ўлчами:

- кўкрак ярим айланасига қўшимча (КЯАК) – 6–8 см;
- елка айланасига қўшимча (ЕАК) – 5–7 см;
- бўйин кенглигига қўшимча (БкК) – 1,0 см.

Яхлит енгли елкали буюм бичиги чизасининг таянч тўри

Енги яхлит бичилган елкали буюм асосининг чизасини чизиш тартиби

Чизма тўрини чизиш

№	Шартли белгиси	Бажариш тартиби, кесма номи	Ҳисоблаш формуласи
1	Ю	Учи В нуқтасида бўлган тўғри бурчак чизинг	Чизиш
2	ЮЮ ₁	Кийим кенглиги	КЯА : 2 + КЯАК
3	ЮП	Кийим узунлиги	Ку
4	ЮЮ ₁ , П ₁ П	Тўғри тўртбурчак чизиш	Чизиш

Ёқа ўмизини чизиш

№	Шартли белгиси	Бажариш тартиби, кесма номи	Ҳисоблаш формуласи
1	$\text{Ю} \text{Ю}_2$	Ёқа ўмизининг кенглиги	$\text{БЯ} : 3 + 1$
2	$\text{Ю} \text{Ю}_3$	Орқа бўлак ёқа ўмизининг чуқурлиги	$\text{Ю} \text{Ю}_2 : 3$
3	$\text{Ю}_2 \text{Ю}_3$	Орқа бўлак ёқа ўмизини қирқиш чизиги	Чизиш
4	$\text{Ю} \text{Ю}_4$	Олд бўлак ёқа ўмизининг чуқурлиги	$\text{Ю} \text{Ю}_2 + 1$
5	$\text{Ю}_2 \text{Ю}_4$	Олд бўлак ёқа ўмизини қирқиш чизиги	Чизиш

Енгини чизиш

№	Шартли белгиси	Бажариш тартиби, кесма номи	Ҳисоблаш формуласи
1	$\text{Ю} \text{К} = \text{Ю}_1 \text{К}_1$	Енг ўмизининг чуқурлиги	$\text{ЕА} : 2 + \text{Еа} \text{К}$
2	$\text{Ю}_1 \text{Ю}_5 = \text{К}_1 \text{К}_2$	Енг узунлиги	$\text{д/к} = 5\dots 6$
3	$\text{Ю}_5 \text{К}_2$	Енг кенглиги	Чизиш
4	К_3	Ёрдамчи нуқта	$\text{К}_1 \text{К}_2 = \text{К}_1 \text{К}_3$
5	К_4	Ёрдамчи нуқта	$\text{К}_2 \text{К}_3 : 2$
6	$\text{К}_4 \text{К}_5 \perp \text{К}_2 \text{К}_3$	Букиш чуқурлиги	$\text{К}_4 \text{К}_5 (\text{д/к}) = 1,5$
7	$\text{К}_2 \text{К}_5 \text{К}_3$	Енгнинг ён қирқими	Чизиш

д/к – доимий қиймат

Пастки ва ён чизигини чизиш

№	Шартли белгиси	Бажариш тартиби, кесма номи	Ҳисоблаш формуласи
1	$\text{П}_1 \text{П}_2$	Пастки қисмнинг кенгайиши	$\text{д/к} = 10\dots 12$
2	$\text{К}_3 \text{П}_2$	Ён чизиги	$\text{К}_3 \text{П}_2$ туташтириш
3	$\text{П}_2 \text{П}_3$	Ён чизиқни кўтариш	$\text{д/к} = 1,5$
4	П_4	Ёрдамчи нуқта	$\text{П} \text{П}_1 : 2$
5	$\text{П} \text{П}_4 \text{П}_3$	Пастки қисм чизиги	П, П ₄ , П ₃ нуқталарни равон эгри чизик билан туташтириш

Бел чизигини чизиш

№	Шартлы белгиси	Бажариш тартиби, кесма номи	Хисоблаш формуласи
1	Ю ₃ Б	Бел чизигигача бўлган узунлик	ОБУ
2	ББ ₁	Горизонталь чизик	Чизиш
3	Б ₁ Б ₂	Бел чизигини ён чизиги билан туташтириш	Чизиш
4	Б ₂ Б ₃	Бел чизигини кўтариш	$d/\kappa = 1,5$
5	Б ₄	Ёрдамчи нуқта	ББ ₁ : 2
6	ББ ₄ Б ₃	Бел чизиги	ББ ₄ Б ₃ нуқталарни туташтириш
7	Чизмани текис асосий чизик билан устидан чизиб чиқиш.		

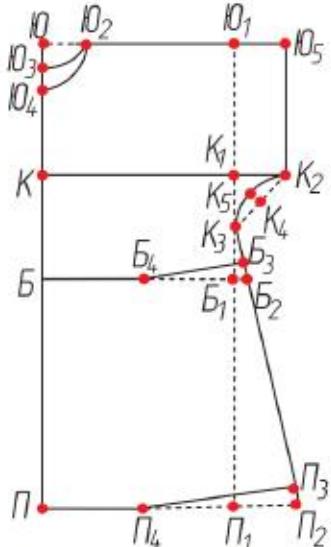

4. Ўз ўлчовингиз асосида яхлит енгли кўйлак учун керакли газлама сарфини тахминан хисоблаб кўринг.

- эни 140...150 см – Ky + 20 см (этак қисмига ишлов бериш ва адипни бичиш учун);
- эни 80...100 см – 2Ky + 20 см (этак қисмига ишлов бериш ва адипни бичиш учун).

1. Елкали буюмнинг ўлчовини олиш ва чизмасини чизиша қандай қийинчилликлар пайдо бўлди?
2. Халқона услубдаги бичик асосида қандай буюмлар яратишга бўлади?

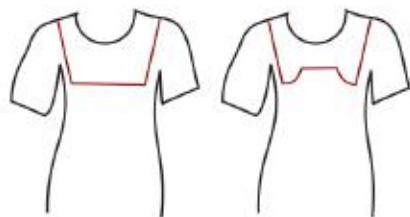

Яхлит енгли елкали буюмнинг чизмаси

§ 16. ЯХЛИТ ЕНГЛИ ЕЛКАЛИ БЮОМНИ МОДЕЛЛАШ ХУСУСИЯТЛАРИ

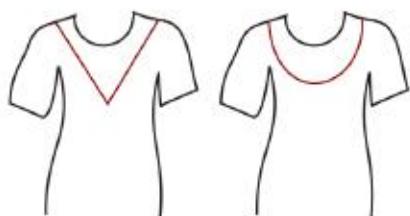

1. Моделлаш дегани нима?
2. Моделлашнинг қандай усулари билан танишсиз?

а

б

в

г

Енгли буюмлар кўкракбурмасининг шакллари:
а – тўгри; б – шаклий;
в – бурчак; г – овалсимон

Кийимнинг янги нусхаларининг таянч моделидан фарқи унинг узунлигининг, бўйин ўйиги ва енгнинг шаклининг ўзгариши, кўкракбурма, улоқларнинг қўшилиши ва ҳоказолардан кўринади.

Яхлит бичилган енг бичигининг чизмаси асосида турли хил елкали кийимлар яратиш мумкин: тунги кўйлак, халат, тунича ва ҳоказо.

Моделлаш – бу таянч чизмаси асосида янги кийим моделларини яратиш жараёни. Модель яратиш икки турга бўлинади: *техникавий ва бадий*.

Техникавий моделлаш – бу янги моделга мувофиқ чизмадаги бичик асосини ўзгартириш. Бу ишни инженер-конструкторлар амалга оширадилар.

Бадий (ижодий) моделлаш – бу моделлар тўпламини яратиш. Уларни ясашда мода йўналишлари, моделнинг мақсадга мувофиқлиги, мато танлови, бадий ишлов бериш тури, унинг ранг-тусининг тўғри танланиши, тикувга оид фурнитура ва аксессуарлар ҳисобга олинади. Бадий модель яратиш билан рассом-модельерлар, дизайнерлар шугулланишади.

Елкали буюмини моделлашнинг оммавий тури – кўкракбурма яратиш ва кийимнинг пастки қисмини кенгайтиришdir.

Кўкракбурманинг чизиқлари фантазия ва танланган кийим услубига боғлиқ тўгри, шаклий, бурчакли, овалсимон шаклларда бўлиши мумкин.

Кўкракбурма моделини яратиш ва пастки қисмининг чизиқларини кенгайтиришда кўкракбурма чизигини ва кенгайтириш чизиқларини белгилаб чиқиш зарур, сўнгра белгилangan чизиклар бўйлаб қирқиш ҳамда бичик орасини очиш лозим. Натижада тўгри кўкракбурмали ҳамда пастки қисми кенгайтирилган янги маҳсулот ҳосил бўлади.

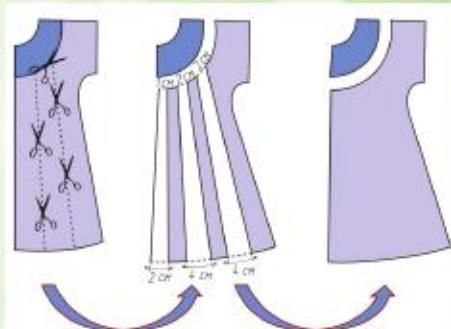
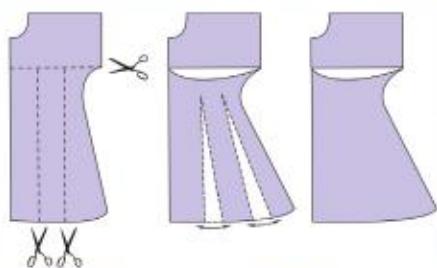
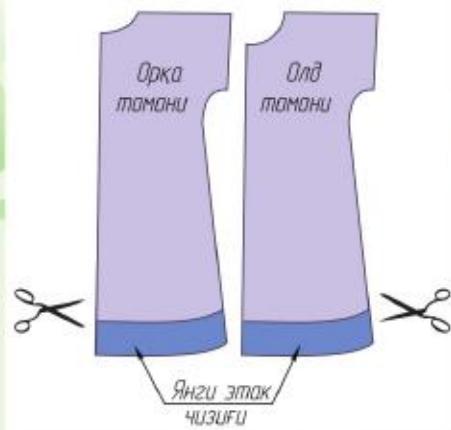
Иллюстрацияларни кўриб чиқинг. Яхлит енгли бичик асосида яратилган елкали буюмни модельлашнинг турларини атанг.

Моделнинг хомаки чизмасига мувофиқ яхлит енгли елкали буюм асосининг чизмасини модельластиринг.

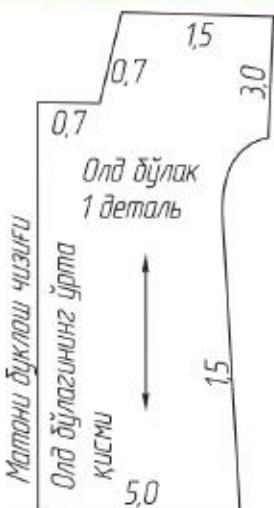
1. Елкали буюмларни модельлаш усулларини атанг.
2. Модель ясаш учун сиз қандай модельлаш усулларини кўлладингиз?

Елкали буюмларни
моделлаш

§ 17. АЛОХИДА ҚИСМЛАРНИ БИЧИШ

Бичиш Пішу Раскрой Cutting

Андазани тайёрлаш

Кийимни бичишдан олдин газлама-
ни тайёрлаб олиш керак:

1. Газламанинг ўнг тарафи аникланади.
2. Газламада нүқсонларнинг бор
ёки йүк эканлыги текширилади.
3. Декатирлаш усули билан иш-
лов бериш.
4. Тукли газламаларда тукнинг
йўналиши аникланади.
5. Расм йўналиши аникланади.

Бичиқларни (андаза) тайёрлаш

1. Бичигини тайёрлаш.
2. Барча бичиқларида номи, ва
уларнинг сонини ёзиш, бўйлама
ипнинг йўналиши (стрелка) кўрса-
тиш.
3. Ҳар бир қирқим чокларига чок
ҳақининг ўлчами (см) кўрсатиш.

Амалий ишни бажариш-
дан аввал хавфсизлик тех-
никаси қоидаларини такрорланг.

Андазани газламага жойлаштириш

1. Матони катта столнинг усти-
да бичиш лозим.
Матони ўнг томонини ичига
қаратиб буклаб, четларини бир-
лаштириш. Бичиш вақтида мато
силжиб кетмаслиги учун қисм-
лар контурининг ичидан уни тўғ-
ногич билан қадаб қўйиш.
2. Андазани матонинг астари-
га бўйлама или йўналишини ҳи-
собга олиб жойлаштириш.
3. Аввал матога йирик қисм-
ларни, кейин майда қисмларни
тежамкорлик билан жойлашти-
риш.

4. Матонинг буқланган жойига андазаси ярим ўлчамда берилган қисмларни жойлаштириш.

Бичилгандан сўнг яхлит кийим қисми ҳосил бўлиши керак.

Буюмни бичиш

1. Қисмларнинг андазасини матога тўғногич билан қадаш, бўр билан чизиш.

2. Олдин узун чизиклар, кейин қисқа ва чўзиқ чизикларни устидан чизиб чиқиш. Чизиклар текис бўлиши шарт.

3. Қисмларни бўр билан устидан чизгандан сўнг чокларга қўшиладиган қўшимча – чок ҳақини белгилаш.

4. Газламага андазани тўғри ёйилганилиги, чизикларининг тўғрилигини яна бир бор текшириш ва кийимни бичиш.

5. Матони қатъий равишда чок ҳақи бўйлаб қирқиб олиш.

Кийимни кийиб кўришга тайёрлаш

1. Бели ва ўртасига назорат чизикларини юргизиш.

2. Бел чизиги бўйлаб назорат нуқталарини бирлаштириб, ён қийикларини қадаш ва кўклаш.

3. Орқа ва олд бўйининг елка қийикларини қадаш ва кўклаш.

4. Буюмнинг этагини вақтинча буқлаб тикиб олиш.

5. Кийимни кийиб, ўлчаб кўриш.

? Буюмни бичиш ва кийиб кўришга тайёрлашда сизда қандай қийинчиликлар юзага келди?

Матони буқиши ўрни

Матони буқиши ўрни

Матони буқиши ўрни

Андазаларни матога жойлаштириш

Бўр билан чизиш ва бичиш

Ёдда тутинг: ситилувчан (тўкилувчан) газламаларни бичиша чок ҳақи кўпроқ олинади!

§ 18. АЛОХИДА ҚИСМЛАРГА ИШЛОВ БЕРИШ. ҚИСМЛАРНИ БИРИКТИРИШ ВА БЮОМГА БЕЗАК БЕРИШ

Ён ва елка қирқимларига ишлов бериш

ХТ

Амалий ишни бажаришдан аввал хавфсизлик техникаси қоидаларини тақрорланг.

Биринчи кийиб күриш ва ўлчаш бўйича кўрсатма

1. Кийимни кийиш. Олд ва орқа бўлак ўрта чизиқларининг гавда марказига нисбатан жойлашишини текшириш.
2. Кийимнинг кенглигини аниqlаш.
3. Модель эскизига мувофиқ ёқа ўйиндисининг чуқурлиги ва шаклини текшириш.
4. Кийимнинг узунлигини аниqlаш.

Ён ва елка қирқимларига ишлов бериш

1. Ён ва елка қирқимларни олд бўлак томонидан кўклаш.
2. Баҳя чокларини дазмоллаш, машинада зигзаг чоки билан, ёки мато четини кўклайдиган машинада, ёки қўлда тўрлаш чоклари билан тикиш. Тикиш чокларини дазмоллаш.

Иш сўнгига:

- ёни ва елкаси бўйича кўклаш чоклари равон бажарилганлигини;
- ён ва елка қирқимларининг пухта тикиб-йўрмалганини;
- ён ва елка қирқимларига намлаб-иситиб ишлов беришнинг пухталигини текширинг.

Ёқа ўмизига мос бичилган адипга ишлов бериш

Мос бичилган адиплар бурчак, овалсимон ва бошқа шаклдаги енг, ёқа ўмизига ва бошқа қирқилган жойларга ишлов бериш учун күлланилади. Адипларни кийим кийиб күрилгандан, қисмларининг шакли ва ўлчамлари аниклангандан сўнг бичиб олади. Қисмлардаги ва адипдаги бўйлама (асос) ипининг йўналиши ўзаро мос келиши керак.

Адипни бичиш

1. Бир варақ қофозни буюм тагига жойлаштириб, орқа ва олд бўйнинг бўйин ўйиндисини бостириб чизиш, елка чокининг йўналишини белгилаш.

2. Чизилган елка ва ёқа чизиқлари бўйлаб эни 3,5–5,0 см – орқа ва олд бўйин ўмизи кенглигини чизиб олиш. Адип чизигини безаб тикиш. Андазани қирқиб олиш.

3. Газлама устига тайёр андазани қўйиб, тўғногич билан қадаш ва елка чизигидан чок ҳаки қолдириб, адип қисмларининг атрофини чизиб чиқиш ва қирқиб олиш.

Адипни ёпишқоқ тасма билан мустаҳкамлаш

1. Ёқа бичиги қисмининг шакли бўйича ёпишқоқ тасмани қирқиб олиш. Адипнинг астарига ёпишқоқ тасмани елимли томони билан қўйиш.

2. Ёпишқоқ тасмани дазмоллаш.

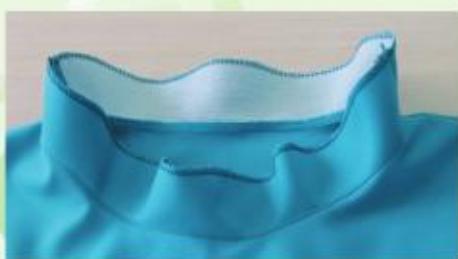
Адипни бичиш

Адипни ёпишқоқ тасма билан мустаҳкамлаш

Қисмларни бириттириш

Ёқа ўмизига ишлов бериш

Ёқа ўмизига ишлов бериш

1. Адип қисмларини белгиланган чизиқ бўйлаб бириттириб, тикиш чизиги бўйлаб қўлда кўклаш ва тикиш. Тикиш чок ҳақини дазмоллаш. Адипнинг ташки қирқимига хоҳлаган усулингиз билан ишлов бериш.

2. Адипни ўнг томони билан кийимнинг бўйин ўмизи ўнгига қўйиб, елка ва адип чокларини тенглаштириб, кўклаш, қўшиб тикиш. Адипни қўлда тикиб олиш ва қирқим чизигидан 0,5–0,7 см оралиқда чок чизиги бўйлаб машинада баҳялаш. Кўклаш чокларини олиб ташлаш.

3. Чок ҳақини 0,5 сантиметргача қирқиб олиш, айланасимон жойларида чокка 0,2 см қоладигандек қилиб, чок ҳақи кертиги ясаш. Чок ҳақини адипга қаратиб, ётқизиб дазмоллаш.

4. Адипни бириттириш чокига тақаб чок ҳақига тикиш.

5. Адипни астарига ўгириш ва асосий матодан 0,1–0,2 см энликда мағиз ҳосил қилиб, контур бўйлаб кўклаш. Адипнинг ташки четини чатиш ва дазмоллаш. Адипнинг ташки мағизини яширин чок билан елка чокининг чок ҳақига ёпиштириб тикиш.

Иш сўнгига:

- ёқа ўмизига ишлов бериш чоклари тўғри бажарилганлигини;
- адипнинг ташки қирқимларининг кўкланиши пухта ишланганлигини;
- яширин чокнинг пухта ишланганлигини;
- ёқа ўмизига намлаб-иситиб ишлов беришнинг пухта бажарилишини текширинг.

**Енг учига ва кийимнинг пастки
қирқимига очиқ қирқимли
буклов чоки билан
ишлов бериш**

1. Қисм қирқимларини олдиндан кўклаб олиш.
2. Астар томонига 0,5–0,7 см қайтариб, тўрлаб кўклаш.
3. Сўнгра машинада чок тушириш ёки тагидан тикадиган машина чоки билан (хочсимон баҳялар билан) ишлов бериш.
4. Тикилган чокни дазмоллаш.

Иш сўнгига:

- енг учи ва кийимнинг пастки қирқимга ишлов беришда баҳяқаторларнинг тўғри бажарилганини;
- чок қирқимини кўклишнинг пухталигини;
- бутун қирқим бўйлаб қайтарилган адип кенглигининг бир текислигини;
- яширин чокнинг пухта ишланганини текширинг.

ХТ Амалий ишни бажаришдан олдин хавфсизлик техникаси қоидаларини такрорланг.

Кийимга якуний ишлов бериш ва НИИБни бажаринг (вақтинча кўклаб тикилган чоклар олиб ташланг, бўр изларидан тозаланг).

1. Алоҳида қисмларга ишлов беришда қандай қийинчиликлар учради?
2. Қайси ишингиз айниқса яхши чиқди?

Очиқ қирқимли буклов чоки

Намлаб-иситиб ишлов бериш талаблари

1. Ҳар бир машина чокидан сўнг қисмнинг ёки буюмнинг ишлов берилган жойи намланади ва ма то тўлиқ қуригунча дазмолланади. Сувдан (намлагандা) доғ пайдо бўладиган матоларни намлашга бўлмайди.

2. Кийим матонинг бўйлама (асос) или ўйналиши бўйича майда қисмлардан бошлаб дазмолланади.

3. Қисмнинг ёки буюмнинг ишлов берилаётган жойи тикаётган одамга яқин қилиб жойлаштирилади.

4. Кийимнинг юзасига чокларнинг изи тушиб қолмаслик учун намлаб-иситиб ишлов берилгандан сўнг чок ҳақлари секин кўтарилиб, унинг остидаги жойлар қайта дазмолланади.

§ 19. БЮОМНИ НАҚШ ЭЛЕМЕНТЛАРИ БИЛАН БЕЗАТИШ

Үзини, ўз кийимини ясатиш истаги азалдан маълум. Инсон ҳамиша ўзгапардан ажралиб туриш, ўзига бошқаларнинг дикқат-эътиборини қаратишни хоҳлаган. Дастрасида ўз танасини расм билан безашган, кейинроқ ўзини кийим билан ясантиришган, унга жозибалик ва ўзгачалик бағишилаш мақсадида турли элементлар кўшишган.

Кийимнинг такомиллашуви ва мукаммаллашуви жараёнида аппликация, нақшли каштасилик, тошлар ва металл билан безатиш, гул тешикчалар қилиш, гул босиши, кашта тикиш каби безашнинг турли усулларидан фойдаланилди.

Нақшли безак элементлари
(аппликация).
Кийим фрагменти

Турли хил тўқимачилик, табиий ва сунъий материаллар ёрдамида тайёр буюмни безатиш усулларини ўйлаб кўринг.

Безак ўртамиёна бўлиб, буюмнинг вазифаси ва стилига мувофиқ бўлиши керак.

Тикувчилик буюмларини безатишда қандай материал ва фурнитура қўлланилади? Уларни танлаш нимага боғлиқ?

Буюмларни нақш билан безатиш усули алоҳида ўрин эгаллайди.

Нақш билан кийимларни ва кийимнинг турли қисмларини безатишган: енглари, ёқаси, этаги ва қўйлакнинг кўкрак қисми, нимчалар, олди очиладиган юбкалар (белдемше), тўй бош кийимнинг қисми (савкеле), турмуш қурган аёлларнинг бош кийимлари, халатлар, қўйлак ёқалари, дўппилар ва ҳоказо.

Аппликация дегани нима эканлигини эсингизга туширгинг. Уни тикувчилик буюмларини безатишда қўлланишга бўладими?

Буюмни нақш билан қандай қилиб безатиш мумкинлигини ўйлаб кўринг. Бир неча нусхасини тайёрлаб, синфдошларингиз билан бўлишинг.

«Нақш тайёрлаш усуллари» мавзусида тақдимот тайёрланг.

Амалий ишни бажарышдан олдин хавфсизлик техникаси қоидаларини тақрорланг.

1. Буюмни эскизга мувафиқ нақш элементлари билан безанг.

2. Иш босқичларини ўйлаб чиқинг.

1. Синфдошларингиз билан бирлашиб, «Фасл модели» мавзусида мода намойишини ташкил қилинг.

2. Намойиш учун жой тайёрланг. Ёруғлик, товуш, моделларнинг чиқиши тартибини ўйланинг.

3. Таклифномалар тайёрланг ва реклама ҳақида ўйланинг.

1. Кийимни бадиий безатишнинг асосий таркибини атанг.

2. Қозоқ миллый либосини безатишда санъатнинг қандай турлари қўлланилган?

3. Нақш тайёрлашнинг қандай усулларини биласиз?

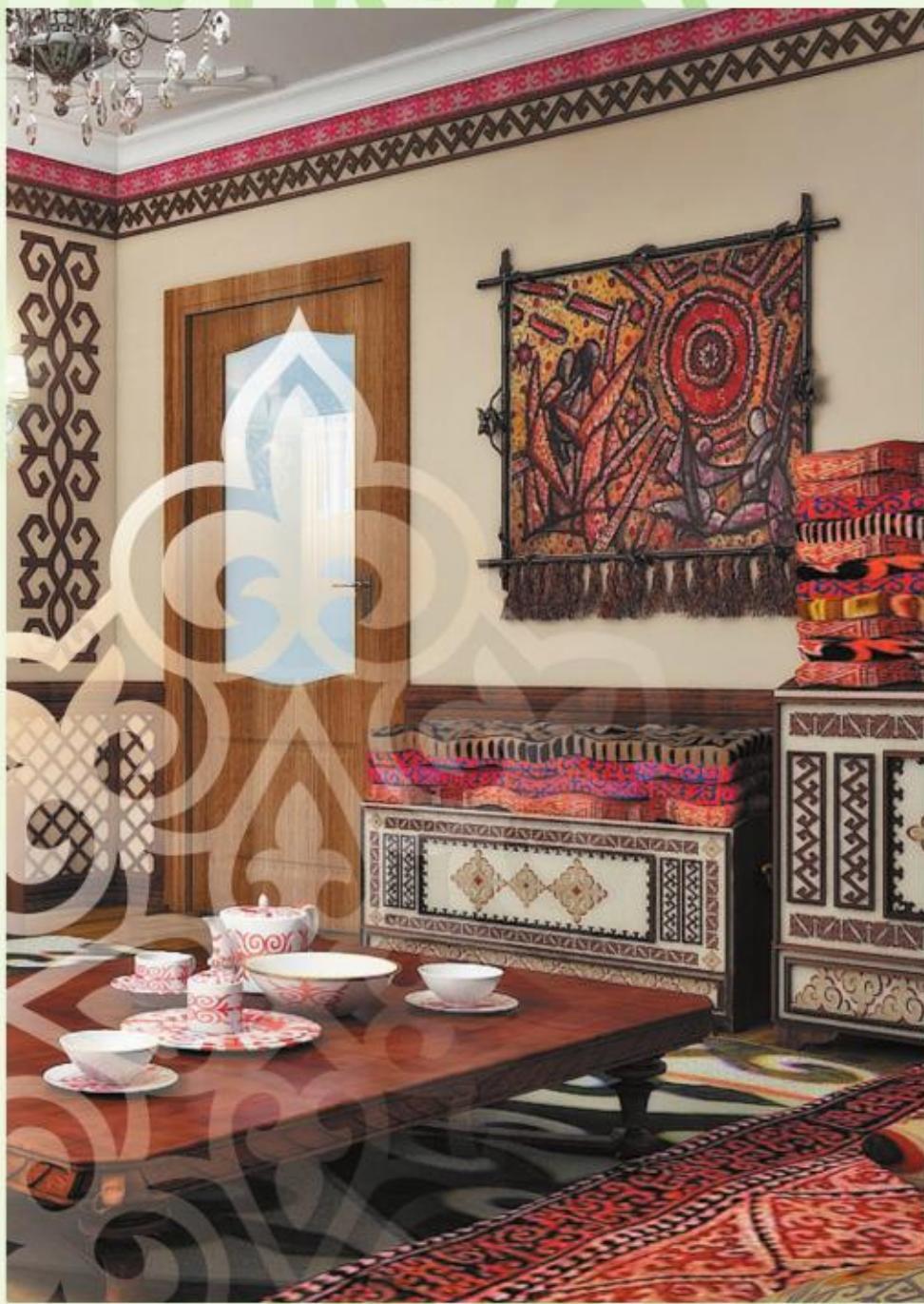

Нақшли безак элементлари (кашта).
Кийимлардан фрагментлар

У МАДАНИЯТИ

Мазкур бўлимни ўрганиш натижасида:

- турли буюмларни тайёрлаш ва ишлов бериш учун замонавий ҳамда ноанъанавий материалларни мустақил равишда танлашни ўрганасиз;
- ижодий ишлар яратишда турли техника ва бадиий материалларни мустақил равишда аниқлайсиз, танлайсиз ва бирлаштирасиз;
- интеръер учунbezак элементларини ясайсиз; хавфсизлик техникасига риоя қилиб, эстетик ва техник талабларни ҳисобга олган ҳолда интеръер учун 2D ва 3D форматлардаги bezak буюмларини яратиш бўйича гояларингизни юзага оширасиз;
- қўлланилган гоя ва усуулларнинг таҳлили, берилган баҳосига таяниб, ўз ишингиз ҳамда ўзгаларнинг ишларини тақомиллаштириш бўйича танқидий фикр-мулоҳазалар билдира оласиз;
- ижодий гояларни тадқиқ этиш ва ривожлантириш учун мустақил равишда танланган турли ахборот манбаларидан фойдалана оласиз;
- ўсимликишуносликда илм-фаннинг ролини аниқлаш, қишлоқ хўжалиги тараққиётидаги илмий усуулларни муҳокама қилиш ва баҳолашга ўрганасиз;
- тиббиёт, фитотерапия ва косметологияда ўсимликларнинг ролини ўрганасиз, муҳокама қиласиз ва баҳолайсиз.

Этник услубдаги замонавий интерьер

§ 20. ИНТЕРЬЕР УЧУН МҮЛЖАЛЛАНГАН МАНЗАРАЛИ БЮОМЛАР (2D / 3D ФОРМАТЛАРДА)

Интерьер Интерьер Интерьер Interior

Қадимги Миср – тарихдаги қадимий меъморчилик ёдгорликлари яратылған, безатиш саньаты пайдо бўлган, турмушида эса ҳашамлик, зийнат ва эътибор юқори баҳоланган дунёдаги биринчи мамлакат.

Мисрлик катта амалдорлар, тўраларнинг уйлари кўпинча тошдан қурилган, ичи – ҳовли орқали бирлашган биноларнинг мураккаб мажмуасини эслатади. Бундай уйларнинг деворлари барельеф, бадиий расм ва нақш билан безатилган. Буюмлар худди уларга бир вактнинг ўзида тўғридан ва ён томондан кўринадигандек тасвирланган.

Зодагонларнинг уйларини безатишида олтин, қадама нақш, ҳайкаллар, зеб-зийнатлар, идиш, мўйна ва жундан фойдаланишган.

Тўкиш дастгоҳининг такомиллашиши матто бўлакларини юпқароқ ва анча энлик қилиб ишлаб чиқаришга имкон берди. Шундай қилиб уй ва жиҳозларни бурмалangan матолар билан безаш усул пайдо бўлди.

Бронза пайдо бўлгандан сўнг интерьер болғалаб ясалган буюмлар билан безатиладиган бўлди.

Хона интерьерининг ўзгача жозибадор бўлиши нимага боғлиқ?

Уйни ноёб, мисли йўқ тарзда бе-затиш ва шинам қилиш, шунингдек интерьерга ажойиб бир фазилат қўшиш ёки алоҳида ургу бериш мақсадида турли интерьер буюмларидан фойдаланишга бўлади. Улар уйнинг жиҳозланишини ўзгартиради ва унинг ўзгачалигини таъкидлайди.

Кўшимча адабиёт ва ин-тернетдан фойдаланиб, турли хона интерьерларини кўриб чиқинг. Интерьер қандай усуlda безалган? Уз хуласаларингизни синфдошларингиз билан бўлишинг.

2D форматдаги интерьер буюмларига яssi нарсалар – кўзгулар, ёпиштирилган нарсалар, текис панно ва ҳоказолар киради.

Ҳажмли картиналар, гулдонлар, гул туваклари ва шу сингариларни манзарали 3D буюмлар деб аташга бўлади.

«2D / 3D форматдаги манзарали буюмлар» мавзусида тақдимот тайёрланг.

1. Уйни безатиш бўйича қандай гоялар сизга ёқди?
2. Ўз ишингизда уларнинг қайси биттасидан фойдаланишни хоҳлардингиз?

**Деворни безатиш
намуналари**

§ 21. ЭСКИЗ. МАТЕРИАЛ ВА УСКУНАЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ

Ижодий иш учун эскиз

Ижодий ишни яратишига керак бўлган асосий материаллар ва иш қуроллари

Интеръерга мўлжалланган қандай манзарали буюмни ясашни хоҳлардингиз? Бунинг учун сизга нима керак?

Ўз ғоянгизни синфдошларигиз билан муҳокама қилинг.

Уйни безатиш учун турли буюмлардан фойдаланиш мумкин.

Бунинг асосий шарти – уйнинг интеръери инсоннинг феъли, одатлари, дунёқарашибига мувофиқ бўлиши керак.

Интеръер дизайннида умумий йўналиш кузатилиб, алоҳида элементлар ўзаро ҳамоҳанг бўлиши ва табиий мос келиши керак.

Хонанинг вазифасига кўра асосий безатиш материаллари аниқланади.

Масалан, ёрмалардан, макарон маҳсулотларидан ва кофе доналаридан ясалган картиналарни ошхонага илиш ўринли бўлади, чармдан яратилган мотивлар эса ётоқ хонаси ва меҳмонхона деворига осишга мос келади.

Замонавий паннолар тош, мато, чарм, шиша қолдиқлари ва қоғоздан ясалиши мумкин.

Меҳмонхона, ошхона ёки бошқа хоналар интеръери ни безаш бўйича ўз ғоянгизни ишлаб чиқинг. 2D / 3D форматлардаги қандай манзарали буюмлардан фойдаланасиз? Стиль, композиция, ранглар уйғунлиги бўйича ечимларнини ўйлаб кўринг.

Манзарали буюм яратишнинг асосий босқичлари

Буюмни танлаш

Эскизлар чизиш

Бажариш тартибини аниклаш

Материалларни тайёрлаш

Иш қуролларини танлаш

Буюмни (босқичма-босқич) тайёрлаш

Буюмни безатиш

Интерьерни безатишга мүлжалланган манзарали буюмнинг эскизини ишлаб чиқинг. Уни тайёрлаш учун сизга қандай материал ва иш қуроллари керак бўлади?

Ҳар қандай 3D моделлаш дастуридан фойдаланиб, интерьерни безатишга мүлжалланган манзарали буюмнинг эскизини ясанг. Буюмни қандай материаллардан ясаган яхши эканлигини ўйлаб кўринг, зарур бўлган ускуналарни танлаб олинг.

Ўз гоянгизни акс эттириш учун хомаки расмлар бажара олдингизми?

Ижодий иш намуналари

§ 22. ИНТЕРЬЕРГА МҮЛЖАЛЛАНГАН МАНЗАРАЛИ 2D / 3D БҮЮМЛАРНИ ЯРАТИШ

Панноларнинг турли нусхаларини бажариш тартибини кўриб чиқинг. Уларни тайёрлашга қандай материал ва ишқурллари керак?

Панно
(1-нусха)

Бажариш тартиби

1		2	
3		4	
5		6	

Термик түппонча билан ишлаганда иссиқ елимни керак жойга эҳтиёткорлик билан суртиш керак.

Елимни фақат бир томонга суртиш керак, уни кейин иккинчисига босиб, ёпиштириш лозим.

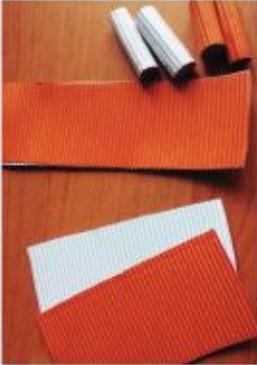
Термик елим бир неча сония ичидаги қотиб қолади, шунинг учун уни аниқ, эҳтиёткорлик билан ва тез елимлаш керак.

«Тушлар овчиси» панноси

Панно
(2-нусха)

Бажариш тартиби

1		2	
3		4	
5		6	
7		8	

9		10	
11		12	

Гофра картонни кўндаланг расмли йўлакчалар ҳосил бўладиган қилиб энига қирқиш керак.

Қирқиш вақтида чизгичдан фойдаланишга бўлади. Гофра картоннинг фактурасига зиён келтираслик учун чизгични қаттиқ босмасликка ҳаракат қилинг.

Елимлаш борасида албатта чўткачадан фойдаланинг ва қаватларни қаттиқ намламанг, бу ҳам фактурага зиён келтириши мумкин.

«Азиз ўлкам» панноси

Панно
(3-нұсха)

Бажариш тартиби

1		2	
3		4	
5		6	
7		8	

9

10

ХТ

Амалий ишни бажаришдан аввал хавфсизлик техникаси қоидаларини тақрорланг.

Панно ясанг (тандов бүйича).

1. Буюмингизнинг эскизини ишлаб чиқинг.
2. Ранг уйғунлигини ҳисобга олиб материал, иш қуролларини таңланг.

Бажарилган ишлар күргазмасини ташкил этинг.

1. Ишни бажаришда қандай қийинчиликлар учради?
2. Нима айниқса яхши чиқди?

«Тропика барглари» панноси

Девонхона пичогидан фойдаланишда қирқиши учун маҳсус гиламча ёки линолеум, қалин картон бўллаги зарур.

Расмни ясаладиган буюмнинг тескари томонига чизиб, қирқиши керак.

Тўғри чизиқларни қирқишида чизгичдан фойдаланишга бўлади.

Қирқилиши лозим жойларни қолдирманг ва уларни қўл билан юлманг, акс ҳолда иш хунук бўлиб кўринади.

§ 23. ЎСИМЛИКШУНОСЛИК-ДА ИЛМ-ФАННИНГ РОЛИ

Ўсимлиқшунослик Өсімдік шаруашылығы Растениеводство Plant growing

Саноатда помидорни гидропоник тизимде етиштириш

Агропанелда ўсимлик етиштириш

Қишлоқ хұжалиғи әкинларининг ҳосилдорлігінің оширишга ёрдам берадиган шароитларни атанды.

Замонавий ўсимлиқшунослик үсимликтарнің ривожланиш хусусиятлари, уларнің мұхит шароитига құядыған талабларини үрганадиган илм-фан тамойиллары асосида курилады. Махсулдор әкинлар учун ишлов бериш технологиялары ва фойдаланышнинг қулагай шарт-шароитлари ясалған.

Құшимча ахборотдан фойдаланып, ўсимлиқшунослиқта құлланиладыған янги технологиялар ҳақида маълумот түпленг. Олинган ахборотни синфордошларингиз билан ўртоқлашынг.

Олимлар маданий ўсимликтарни етиштириш, ер ва бошқа ресурсларни қайта тиқлаш, сақлаш, улардан унумли фойдаланиш бүйіча түрли усулларни ишлаб чиқып билан шуғулланадылар.

Янги технология ўсимликтарни агропанелни құлланиш орқали очық тупроқда етиштириш имконини беради. Агропанель ўзи иссиқхона бўлиб, шу сабабдан ҳосил тез суръатда ўсади. Панелнинг ичидаги ва ташқарисидаги ҳарораттнинг фарқи туфайли нам ҳаво конденсацияланади, ҳосил бўлган сув томчилари тарнов бўйлаб ўсимликка оқади ва табиий томчилаб суғориш амалга ошади.

Гидропоника ўсимликни тупроқсиз етиштириш имконини беради. Бу усулнинг ўсимлик етиштиришнинг оддий (тупроқда) усули билан солиштирганда катта афзаллиги бор. Ўсимлик ўзига керак моддаларни доимо керакли миқдорда олади, шунинг учун чидамли ва соғлом бўлиб, тупроқдагига нисбатан анча тез ўсади. Шунингдек мевали ўсимликларнинг ҳосилдорлиги ва манзарали ўсимликларнинг гуллаши бир неча маротаба кўпаяди.

Аквалоника – сув организмларини етиштириш ва гидропониканинг бирикмаси. Ушбу технология экологик хавфсиз ҳисобланади. Балиқ ва ўсимликларнинг экосистемаси принципи билан ишлайди: балиқлар ўсимликларни озиқ билан таъминлайди, ўсимликлар эса балиқлар учун табиий сузич ҳизматини бажаради. Усулнинг мөҳияти шундаки, унда чучук сувда яшовчи жониворларнинг (балиқ, креветкалар) чиқиндиларидан ўсимликлар учун озиқланиш муҳити сифатида фойдаланилади. Ўсимликлар жониворлардан ажралиб чиқсан маҳсулотлар билан озиқланиб, сувни тозалайди ва кислород билан бойитади.

Тенгдошингизга ўзингизнинг вилоятингиздаги ўсимликшуносликнинг хусусиятлари ҳақида хат ёзинг.

1. Қайси ахборот сиз учун фойдали бўлди? Келажакда у сизга керак бўладими?
2. Ўсимликшуносликнинг ривожланишида илм-фаннинг роли қандай?

Томчилатиб сугориш

Аквалоника қурилмаси

Фитопирамида

§ 24. ЎСИМЛИКЛАРНИНГ ТИББИЁТДА, ФИТОТЕРАПИЯДА ВА КОСМЕТОЛОГИЯДА ҚҮЛЛАНИЛИШИ

Қозғистонда ишлаб
чиқарыладыган фитомаҳсулот ва
табиий косметика

Қандай доривор ўсимликларни биласиз? Уларнинг құлланилиш соҳасини атанг.

Ўсимликлар күпгина фойдалы хусусиятларга эга. Айнан шунинг учун доривор ўсимликлар тиббиётда, фитотерапияда ва косметологияда фаол құлланилади.

Оlamda 12 000 га яқын доривор ўсимликлар мавжуд, улар анъанавий тиббиётда ҳам, халқ табобатида ҳам фаол құлланилади. Доривор ўсимликлардан фойдаланиш даволашнинг анъанавий усуллари га яхши мувофиқ келади. Улар даволаниш вақтида одам организмимиң ҳимоя қиласы да құвватлады; терапия ва профилактика мақсадларыда құлланилади.

Фитотерапия (үтлар билан даволаш) – энг қадимий тиббиёт илмининг бири, унинг тарихи 7 000 йилдан ортиқ вақтни ўз ичига олади. Ҳозирги замон фитотерапияси, асрлар бүйи синовдан үтган үтлар билан даволаш анъаналарига суюнган ҳолда, замонавий тиббиёт илмининг ютуқларидан фойдаланаади. Доривор ўсимликлардан дамлама, қайнатма, малхамлар, кукунлар ва шу сингарилар тайёрланади.

Фиточай – бу доривор ўсимликлар йигиндиси. У фақат касалликни олдини олиш учун эмас, балки даволаш учун ҳам құлланилади.

Фитотерапия – соглиқни сақлаш ва мустаҳкамлашга имкон берадыған қулай ва ҳаммабол усул.

Фиточой орқали одам организмига фойдали таъсир кўрсатадиган дармондорилар, минерал моддалар, эфир мойлари ва биологик фаол моддалар келиб тушади.

«Фитотерапияда фойдаланиладиган доривор ўсимликлар» мавзусида кроссворд тузинг.

Ҳозирги замон косметологлари ҳам табиат инъомларига эътибор беришади. Косметикада фойдаланиладиган ўсимликлар доривор ўсимликларга нисбатан камроқ маълум, лекин уларнинг фойдали сифатлари ва одам организмига таъсири ҳақида ҳамма билади.

Ҳар бир ўсимлик ноёб бўлиб, терига ёки бутун организмга таъсир этадиган ўз хусусиятларига эга.

Терини парваришлаш учун фойдаланиладиган турли косметик воситаларга қўшиладиган янги тайёрланган қайнатма ва дамламалар ёки тайёр экстрактлар, эфир мойлари қўлланилади.

Ўсимликнинг қайси қисми косметик мақсадларда қўлланилиши ва унга ишлов бериш усулларига боғлиқ ҳолда лосьон, тоник, косметик ниқоб, сочни чайиш воситасини ва шу сингариларни тайёрлаш мумкин.

«Ўсимликлар тиббиётда: тарафдорлар ва қаршилар» мавзусида баҳс-мунозара ўтказинг.

Мойчечак

Наъматак

Чаканда (чирқанок)

Хўжагат

Гулҳамишабаҳор

Тери парвариши воситаларининг ватани Қадимий Миср ҳисобланади. Бу ерда 4 000 йил аввал косметика қўлланила бошланган. Қадимги қабрлардан малҳамлар, турли хил хушбӯй моддалар ва мойлар бор идишлар топилган.

Археологлар томонидан топилган тўпламда киприк ва қош учун тушлар, упалар, қизил ёгула (румяна), лаб бўёклари (помада), соч бўёклари сингари аёллар безаги воситаларини тайёрлашнинг ноёб усуллари берилган.

Уларнинг барчаси фақат табиий бўлган ва маркибида терига зиён келтирадиган моддалар бўлмаган.

Косметик воситалар

Терини парвариша шашга мўлжалланган	Мойчечак, маврак, ялпиз, гулҳамишабаҳор, жўка гули, бўтакўз, петрушка, туятовон ва бошқа (терининг турига боғлик ҳолда) ўсимликларнинг дамламаси қўлланилади.
Тиш ва оғиз бўшлигини парвариша шашга мўлжалланган	Тиш пасталарига табиий қўшимчалар ҳисобида денгиз сув ўтлари, мевалар, игнабарг, мойчечак ва қизилпойча экстрактлари, лаванда, чаканда ва шу кабилар фойдаланилади.
Сочни парвариша шашга мўлжалланган	Даволаш-профилактика воситаларига албатта доривор ўтларнинг экстракти қўшилади: хина, қулмоқ ғуддаси, газанда ўти барглари, иттика нақ, гармдори меваси, мойчечак гуллари, қариқиз илдизлари.
Безак косметика	Таркибида гулҳамишабаҳор, сариқ кипарис, алоэ, мойчечак, чаканда ва бошқа ўсимликларнинг экстракти бор.

Косметик мақсадда фойдаланиладиган ўтлар тўпламини танлашда, албатта ҳар бирининг хусусиятлари ва фойдаланиш учун кўрсатмалари билан танишинг.

Мойчечак гулини ниқоб сифатида фойдаланишга бўлади. Уларга қайноқ сув қуиб, сузилади, ҳосил бўлган бўтқа бетга суртилади. У шамоллашни олади, терини фойдали моддалар билан таъминлаб, яхши озиқлантиради. Хонаки алоэ ҳам ёш юздаги хуснбузар тошмаси билан курашишда ёрдам беради. Алоэнинг битта барги яхшилаб майдаланади ва қаймоқ ҳолатига келгунча асал билан араплаштирилади – ниқоб тайёр. Бу воситани ҳафтасига бир мартадан ортиқ кўлланишга бўлмайди.

Косметик ниқобларини мунтазам кўлланиш натижасида терингиз силлик, тоза, чиройли текис рангда бўлади.

Юз териси соглом ва кўркам бўлиши учун уни ўшлиқдан парвариш қилишга ўрганиш керак.

Дафтарга юзга ва сочга мўлжалланган, ўз терингизга мос келадиган турли ниқобларни тайёrlаш усулини танлаб, ёзинг.

Уйингизда қандай ўтлардан фойдаланилади? Уларнинг фойдали хусусиятлари қандай? АКТдан фойдаланиб, ахборотни синфдошларингиз билан бўлишинг.

1. Доривор ўсимликлар ҳақида қандай янги билим олдингиз?
2. Бу маълумотларнинг келажакда сизга фойдаси тегадими?

Тошчўп

Газанда

Қизилпойча

Баргизуб

Чакамуг

ХАВФСИЗЛИК ТЕХНИКАСИ ҚОИДАЛАРИ

• Умумий

1. Махсус иш кийимини кийинг, сочингизни рўмол остига йигинг.
2. Иш қуролларидан фақат ўз вазифасида қўлланинг. Қўлланиш қоидалари ўрганилмаган қуроллардан фойдаланманг.
3. Носоз ва ўтмас иш қуролларини ишлатманг.
4. Иш вақтида иш қуролини ўқитувчи ўргатгандек ушланг.
5. Иш қуроллари ва асбоб-ускуналарни белгиланган жойда сақланг.
6. Иш қуроллари ва асбоб-ускуналарни ўқитувчи кўрсатган тартибда жойлаширинг.
7. Иш ўрнингизни тоза ва саранжомлиқда туting.

• Газлама билан ишлаганда

иш вақтида:

1. Игналар ва тўғногичларни махсус белгиланган жойда сақланг (ёстиқчада, қутичада ва ҳоказо), иш ўрнида уларни қолдирманг.
2. Занглаган игналар ва тўғногичлардан фойдаланманг.
3. Игна билан тикишда ангишвонадан фойдаланинг.
4. Андазаларни газламага тўғногичнинг ўткир учи билан ўзингиздан тескари йўналишда қаданг.
5. Қайчиларни эҳтиёткорлик билан фойдаланинг, учларини ёпиқ ҳолатда тутиб, бир-бирингизга дастасини олдинга қилиб узатинг.
6. Тикув машинанинг кўзғалувчи қисмларига эгилиб яқинлашманг.
7. Тикув машинада ишлаганда игна қўлни заарламаслиги учун бармоқларни қисиши тепкисига яқин тутмаслик керак.
8. Ипни қайчи билан қирқинг.

иш тугагандан сўнг:

1. Тикув машинасини электр тармоғидан узиб қўйинг.
2. Иш қуролларининг ўз жойида эканлигини текширинг ва иш ўрнини тартибга келтиринг.
3. Кийимингизни алмаштиринг ва қўлингизни тозалаб ювинг.

• Электр дазмолини қўлланганда

ишни бошлишдан олдин:

1. Дазмолнинг вилкаси ва электр шнурининг изоляцияси бутунлигини текширинг.
2. Дазмол тагига қўйиладиган иссиққа чидамли махсус таглик, полда эса дизлектрик гиламча борлигига ишонч ҳосил қилинг.

иш вақтида:

1. Электр дазмолни фақат қуруқ құл билан электр токига уланг ва узинг.
2. Ишда қисқа танаффусларда электр дазмолни термоизоляция тәглика қўйинг.
3. Дазмолнинг қизиб турган таглиги электр шнурига тегмаслигини назорат қилинг.
4. Қўлни кўйдириб олмаслик учун дазмолнинг қизиб турган металл қисмига тегманг ва газламани ҳаддан ташқари намламанг.
5. Электр токига уланган дазмолни назоратсиз қолдирманг.
6. Дазмолнинг нормал ишлашини кузатинг.

иш тугагач:

1. Иш тугагач электр дазмолни электр тармоғидан ажратинг, уни фақат вилкасидан ушлаб узинг.
2. Иш ўрнини тартибга келтиринг.
3. Махсус кийимни ечинг ва қўлингизни совун билан ювинг.

• Қайчи билан ишлагандо

1. Қайчини махсус жойда (таглиқда ёки иш қутисида) сақланг.
2. Учларини ёпиб, ишлаёттан одамдан тескари томонга қаратиб қўйинг.
3. Қайчини узатаётганда ёпиқ ҳолатда узатинг.
4. Иш тугагандан сўнг махсус ғилофга солиб қўйинг.

• Қўл ишларини бажаришда

иш бошлишдан олдин:

1. Игна қутисидаги игналар ва тўғногичларни сананг.
2. Иш қуроллари ва мосламаларни улар учун ажратилган махсус жойларга қўйинг.

иш вақтида:

1. Эътиборли бўлинг.
2. Ангишвонани ўнг қўлнинг ўрта бармоғига тақинг.
3. Игна ва тўғногичларни фақат игна ёстиқчасига қаданг.
4. Қайчини тиғлари ёпиқ ҳолда ўзингиздан тескари қилиб ўнг томонга қўйинг.
5. Қайчини узатганда тиғлари ёпиқ ҳолатда, ҳалқаларини олдинга қилиб узатинг.

иш тугагач:

1. Игна қутисидаги игна ва тўғногичларни сананг (улар иш бошлишдан аввал қанча бўлган бўлса, шунча бўлиши керак).
2. Иш ўрнини тартибга келтиринг.

• Елимлаш түппончаси (термотүппонча) билан ишлаганды

1. Электр тармоғига құшишдан олдин түппонча корпус ва симида шикастланған жойлари йўқлигига ишонч ҳосил қилинг.
2. Түппончанинг металл учидан эски қотиб қолган елимни олиб ташланг.
3. Токка уланган түппончанинг учига қўлингизни теккизманг.
4. Иш тугагандан сўнг, шунингдек иш вақтида қизиб кетмаслиги учун түппончани ўчириб қўйишни эсдан чиқарманг.

• Кигиз тайёрлаш иғналари билан ишлаганды

1. Эҳтиёт бўлинг ва маҳсус силикон ангишвонадан фойдаланинг.
2. Иғналарни қутичада сақланг.
3. Қўлингизни игна билан санчиб олсангиз, ўқитувчига айтинг.
4. Иғнанинг бутунлигини назорат қилинг. Иш вақтида иғнанинг қаттиқ, кигиз босишга мўлжалланмаган юзага тегиб кетмаслигини кузатинг.
5. Иш вақтида синган иғналарни ўқитувчига топширинг.

• Шахсий компьютерда ишлаганды

ишни бошлашдан олдин:

1. Шахсий компьютер комплектининг тўлиқлигини текширинг (монитор, система блоки, клавиатура ва сичқонча). Тўлиқ бўлмаган ҳолда ўқитувчига хабарланг.
2. Корпуснинг бутунлиги, электр симларининг изоляциясини текширинг.
3. Носозликни, ёнғин хавфли вазиятни ёки ёнғин чиққанини кўрсангиз уни мустақил бартараф қилишга уринманг. Дарҳол ўқитувчига хабар беринг ва унинг кўрсатмаларига амал қилинг.
4. Шахсий компьютерда ишлашни фақат ўқитувчининг рухсати билан бошланг.

иш вақтида:

1. Компьютерни электр тармоғига фақат қуруқ қўл билан уланг ва ўчиринг.
2. Қўл ва бошқа нарсаларни компьютер блокининг ташқи томонига ва дисплейига теккизманг.
3. Қурилма устига ҳожатсиз нарсаларни қўйманг.
4. Қурилмаларнинг уланиш жойларига ва электр тармоқ манбаларига тегманг.
5. Кескин ҳаракатлар қилманг ва иш жойини ўқитувчининг рухсатисиз тарқ этманг.

иш тугагандан сўнг:

1. Қурилмани электр тармоғидан ўчиринг.
2. Иш жойини тартибига келтиринг.

Манзарали-амалий санъат

Алаша – түқилган йүлаклардан тикилган туксиз гилам.

Бўйра – сомондан, қамишдан, куроқдан ва шу кабилардан түқилган буюм.

Бўйра эшик – кигиз ўйнинг эшигидаги намат ёпқичи учун тайёрланган нақшли бўйра.

Жундан кигиз босиш – қўл хунарининг алоҳида тури бўлиб, босиш, ўриш, юмалатиш ва бошқа амаллар билан (гоҳида игна билан санчиб) жундан кигиз босиш жараёни.

Идишқоп – идиш-товоқ учун мўлжалланган халта.

Кермақоп – турли нарса-буюмлар учун мўлжалланган халта.

Кигиз – ўтовнинг сиртини қоплашга ва ўй-рўзғор эҳтиёжига қўлланадиган оқ ёки кулранг жундан босилган текис намат.

Косақоп – пиёлалар учун ғилоф.

Намат – тўқилмаган, босилган жундан ясалган, тўқимачиликка оид зич материал.

Оқ бўйра – нақсиз тўқилган бўйра.

Сандиқоп – сандиқ ғилофи.

Санъатшунос – санъат назарияси бўйича мутахассис.

Сирмоқ, сирдамал – маҳсус босилган кигиз устига бошқа рангдаги юпқа кигиздан қирқиб тайёрланган бир хил нақш ёпиштириб тикилган, хонага тўшаладиган кигиз тўшама.

Сирдоқ – кигиз устига ҳар хил рангдаги жун иплар билан кашта босилган, хонага тўшаладиган кигиз тўшама.

Такянатамат – ярим тайёр асосга бўялган жундан юзасига ҳар хил нақш солиб, бир неча марта иссиқ сув сепиб, бўйрага ўраб, юмалатиш, қўл, оёқ билан босиш йўли билан олинадиган тўшама кигиз.

Терме ши – ўтов ичидаги идиш-товоқ билан ўй-рўзғор анжомлари сақланадиган жойларни, ўчоқ бошини тўсишга мўлжалланган бўйра.

Тукли гилам – тукли тўқилган гилам.

Туксиз гилам – яхлит туксиз тўқилган гилам.

Тускигиз – интеръер безаги элементи, кигизга баҳмалдан ўйилган нақш тикиб, ёпиштириб тайёрланади. Биринчи нақшнинг фони сифатида иккинчи нақшнинг қолдиқларидан фойдаланилади ва аксинча.

Тўшакқоп – ётаржой буюмлари учун халта.

Фурнитура – қандайдир бир ишлаб чиқаришдаги ёрдамчи материаллар ёки деталлар (масалан, тикувчилик буюмларини безатишида – мунчоқ, маржон, тўқа, тугмалар ва ҳоказо).

Чивиқ чий – ўтовдаги идиш-товоқлар жойлашадиган тарафини (киришдан ўнг томонда) тўсишда фойдаланиладиган бўйра; баъзида нақшли бўйраларнинг ўрнига керегега осишган.

Шидек – қорт қурғатишга мүлжалланган бўйра идиш.
Чим чий – нақшли расм туширилган бўйра (баъзи жойларда «шымырау ши» деб аталади).
Ўрама бўйра, ўрилган бўйра – чийни жун билан тўлиқ эмас, балки ҳар жойидан бир ўраб тайёрланадиган бўйра.

Дизайн ва технология

Адип – тикишда тўқилган ва чарм буюмларнинг қийиги ва қирқимида сўнгги ишлов бериш учун кўлланиладиган бичик қисми. Адип билан ёқа ўйимига, ўмизга, олд чизигининг тескари томонидан ишлов берилади. Одатда адип буюм бичилган материалдан бичилади.

Бахялаб ёпиштириш – бир-бирининг устига қўйилган иккита ёки бир неча қисмни бириктириш ёки чокларни пардозлаш баҳяқатори билан маҳкамлаш.

Баҳялаш (тикиш) – тахминан бир хил ўлчамли икки ёки ундан ортиқ қисмларни доимий машина чоки билан тикиш.

Безатиш – қандай бир нарсага чиройли кўриниш бериш, бадиий безатиш.

Бичик адиби – қирқим шаклини тақрорлаб қирқилган андаза.

Бостириб тикиш – ўлчами турли бўлган қисмларни бирлаштириш.

Буюмни пардозлаш – буюмга ҳаридоргир кўриниш бағиашлаш бўйича якуний иш.

Бўйин ўйиги – кўйлак, кофта ва бошқаларнинг бўйин чизиги бўйлаб кетган ўйиги.

Дазмоллаб ажратиш – материалнинг чок ҳақини икки тарафга ётқизиб, бостириб дазмоллаш.

Дазмоллаб текислаш – чок ҳақини бир томонга ётқизиш ва шу ҳолатда дазмоллаб қотириш.

Дазмоллаб юпқалаш – чок қалинлигини ёки қисм четини кичрайтириш.

Дефиле – кийим моделларини намойиш қилиш учун манекенчиларнинг подиум бўйлаб харакатланиши.

Дизайнер-модельер – янги тимсоллар яратувчи мутахассис бўлиб, тўпламлар моҳиятини белгилайдиган ҳамда фактура, ранг ва бичик, шунингдек, модель яратувчи ва андазалар ясовчи ҳамдир.

Дублерин – тўқима асосли бир томони елимли материал.

Елимли материал – газмолларни дазмоллаб елимлаш учун кўлланиладиган елимли сатҳи бор пластик материал.

Елимли тўр – полиамид толалардан ўзаро тартибсиз жойлаштирилиб ва бириктирилиб тайёрланган материал.

Кўклаш – деярли бир хил ўлчамли икки қисмни вақтинча қўлда баҳяқаторлар билан бирлаштириш.

Модельер – кийим моделинин тайёрлаш бўйича мутахассис.

Нақш – турли буюмларни (уй-рўзғор анжомлари, қурол-яроғ, тўқи-мачилик буюмлари, жиҳоз, китоблар ва ҳоказо), меъморий иншоотларни безатишга мўлжалланган, гулли-стиплланган элементларнинг тақрорланиши ва алмашинувига асосланган расм.

Нақшли композиция – нафис якунланган, тузилиши ва таркибида турли хил нақш ва нақш элементлари иштирок этган асар.

Нимча – енгизсиз устки кийим.

Стиллаш – тасвириланадиган шаклларни расми ва ранги бўйича умумлаштириш ва соддалаштириш.

Флизелин – наматсимон асосли бир томони елимли материал.

Чок ҳақи – кийим чокларига ишлов бериш учун қисм андазасининг кесиладиган жойларига қўшиб, ҳисобланадиган қўшимча.

Этник услуг – кийим-бошларида ҳалқона ва миллӣ (бичик, материаллар, туслар, нақшлар, безаклар, аксессуарлар) хусусиятлар акс эттирилган либослар яратиш услуби.

Яхлит бичилган енг – буюмнинг олдинги ва орткиси бўйи билан бирга бичиладиган енг бичиги.

Уй маданияти

Агроинженер – қишлоқ хўжалиги соҳасидаги янги тизим ва асбоб-ускуналарни ишлаб чиқиш ва жорий этиш бўйича мутахассис.

Агрономия – қишлоқ хўжалигига ўсимликлар ва замбуруғларни ўстириш ва ишлаб чиқариш ҳақидаги фан.

Агроном – қишлоқ хўжалигига ҳар тарафлама билимларга эга бўлган ҳосил этиштириш ва йигиб олиш бўйича мутахассис.

Интерьер – бинонинг ёки бинодаги хонанинг ички бўшлиғи; хона ичини жойлаштириш, жиҳозлаш.

Композиция – ясаладиган нарсанинг яхлит ва ифодали шаклига эришиш учун унинг хусусиятлари ва элементларини гуруҳларга биректириш санъати.

Косметология – одам терисидаги косметик нуқсонларнинг келиб чиқиш сабаблари ва табиатини ўрганадиган ва бу нуқсонларнинг олдини олиш, бартараф этиш ёки ниқоблаш амаллари ва усусларини ишлаб чиқадиган тиббиёт соҳаси.

Косметолог – шифокор, косметология бўйича мутахассис.

Оптимал, мақбул – маълум шарт-шароитлар ва вазифаларга кўпроқ мос келадиган, энг яхши.

Профилактика (тиббиётда) – касаллик ва жароҳатларнинг вужудга келишининг олдини олиш, уларнинг ривожланиш омилларини бартараф этишга йўналтирилган чора-тадбирлар мажмуи.

Селекция – ўсимликларнинг янги нави (танлаш ва чатиштириш йўли билан) ёки жониворларнинг асл наслини яратиш, зотини яхшилаш ҳақидаги фан.

Селекционер (селекциячи) – селекция бўйича мутахассис.

Ўсимликишунослик – маданий ўсимликлар ва юқори барқарор ҳосил олиш мақсадида уларни парваришлиш усуллари ҳақидаги фан.

Ўсимликишунос – ўсимликишунослик бўйича мутахассис.

ИЛОВА

Үлчов олиш қоидалари ва унинг белгилари

Номи	Шартли белгилари	Үлчов олиш қоидалари	Мақсад
Бўйин ярим айланаси	БЯа	Орқада еттинчи умрутқа ўсимтасида, олдда ўмров нуқтасининг устида ўлчанади.	Кийимдаги бўйин айланасининг ўлчамини аниqlаш учун.
Кўкрак ярим айланаси	КЯа	Орқада куракларни туртиб чиқкан жойидан қўлтиқ тагидан ўтказиб, кўкрак олдидан айлантириб ўлчанади.	Буюм кенглигини аниqlанади.
Бел ярим айланаси	БеЯа	Белнинг энг хипча жойидан ўлчанади.	Бел узунлигини аниqlаш учун.
Бўкса ярим айланаси	БўЯа	Думба нуқталаридан горизонтал ўтиб, олдида қорин чиқиши ҳисобга олиб ўлчанади.	Кийимнинг пастки қисмининг кенглигини аниqlаш учун.
Орқанинг белгача узунлиги	ОБУ	Еттинчи умрутқа нуқтасидан бел айланаси чизигигача ўлчанади.	Бел чизигини аниqlаш учун.
Кийим узунлиги	КУ	Елканинг энг юқори нуқтасидан бел айланаси чизигигача ўлчанади.	Кийим исталган узунлигини ўлчаб олиш учун.
Елка кенглиги	ЕК	Елка қиялиги ўртаси бўйлаб бўйин асоси нуқтасидан елка нуқтасигача (елка қиялигининг энг четки нуқтаси) ўлчанади.	Елка кенглигини аниqlаш учун.
Елка айланаси	ЕА	Горизонтал ҳолда елка ўқига перпендикуляр қўлтиқ ости бурчакларига уринтириб ўлчанади.	Елка айланаси аниqlанади.
Олд томонидан белгача узунлиги	ОтБУ	Бўйин асоси нуқтасидан кўкрак нуқтаси устидан бел чизигигача ўлчанади.	Юқори нуқтадан олд узунлигини бел чизигигача аниqlаш учун.

Қозоқ миллий либосларидан намуналар
А. Фалимбаева альбомидан

Қыздар либоси.
ХХ асрнинг 20-чи йиллари.
Ақтобе вилояти

Күйлак ва бешпет.
XIX асрнинг биринчи ярмиси.
Фарбий Қозогистон вилояти

Қыздар либоси.
ХХ асрнинг 20-чи йиллари.
Фарбий Қозогистон вилояти

Қыздар либоси.
Фарбий Қозогистон вилояти

Қизлар либоси.
XX асрнинг 20-чи йиллари.
Қостанай вилояти

Тұн – әркаклар пүстини.
Жамбул вилояты

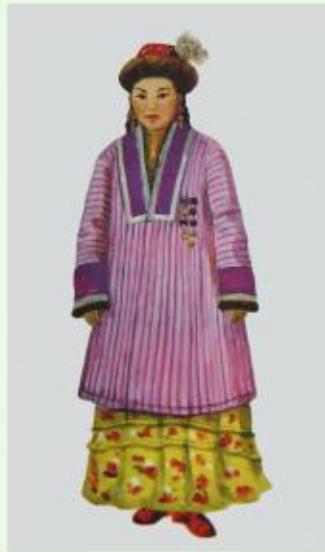
Чапон.
Алмати вилояти

Йигитлар кийими

Кўйлак.
XX асрнинг боши.
Шимолий Қозоғистон вилояти

Кўпе – аёллар пўстини.
XX асрнинг боши

Аёллар либоси.
XX асрнинг 20-чи йиллари.
Жанубий Қозоғистон вилояти

Келин либоси.
XX асрнинг боши.
Ақтобе вилояти

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РҮЙХАТИ

1. Асанова С., Птицина А. История казахской национальной одежды и прикладного искусства. – Астана: Фолиант, 2008.
2. Джанибеков У. Эхо... По следам легенды о золотой домбре. – Алма-Ата: Өнер, 1990.
3. Қазақ халқының үлттық киімдері. Национальная одежда казахского народа. National clothes of Kazakh people. – Алматы: Алматықітап, 2007.
4. Маргулан А. Х. Казахское народное прикладное искусство. – Алма-Ата: Өнер, 1994.
5. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / Российской академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., дополненное. – М.: ООО «А ТЕМП», 2010.
6. Посыпанов Г. С., Долгодворов В. Е. и др. Растениеводство. – М.: КоллоС, 2007.
7. Труханова А. Т. Технология мужской и женской верхней одежды: учебник. – М.: Высш. шк., 2003.
8. Негізгі орта білім беру деңгейінің 5–9-сыныптарына арналған «Көркем еңбек» пәннін жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2016.
9. Шкляева С., Муратаев К. История искусств Казахстана. В 3-х т. Т. 1. – Алматы: Өнер, 2011.

ҚҰШИМЧА АДАБИЁТЛАР РҮЙХАТИ

1. Варламова О. И. Энциклопедия натуральных средств для красоты и здоровья.– М.: Эксмо, 2013.
2. Губина В. К. Большая энциклопедия для девочек. – М.: АСТ, 2016.
3. Иващенко А. А. Растительный мир Казахстана.– Алматы: Алматықітап, 2009.
4. Кенжеахметулы С. Быт и культура казахского народа. – Алматы: Алматықітап, 2012 г.
5. Корфиати А. Кройка и шитье: основные техники и приемы. – М.: АСТ, 2016.
6. Әмірбекова М. Ш. Энциклопедия. Қазақтың ою-өрнектері – Алматы: Алматықітап, 2005.
7. Сокур В. Уютные украшения для дома своими руками. – СПб.: Питер, 2016.
8. Хакселл К. Я и моя швейная машинка. Практическое руководство для начинающих. – Астана: Фолиант, 2014.
9. Шинковская К. А. Войлок. Все способы валяния. – М.: АСТ-Пресс Книга, 2016.